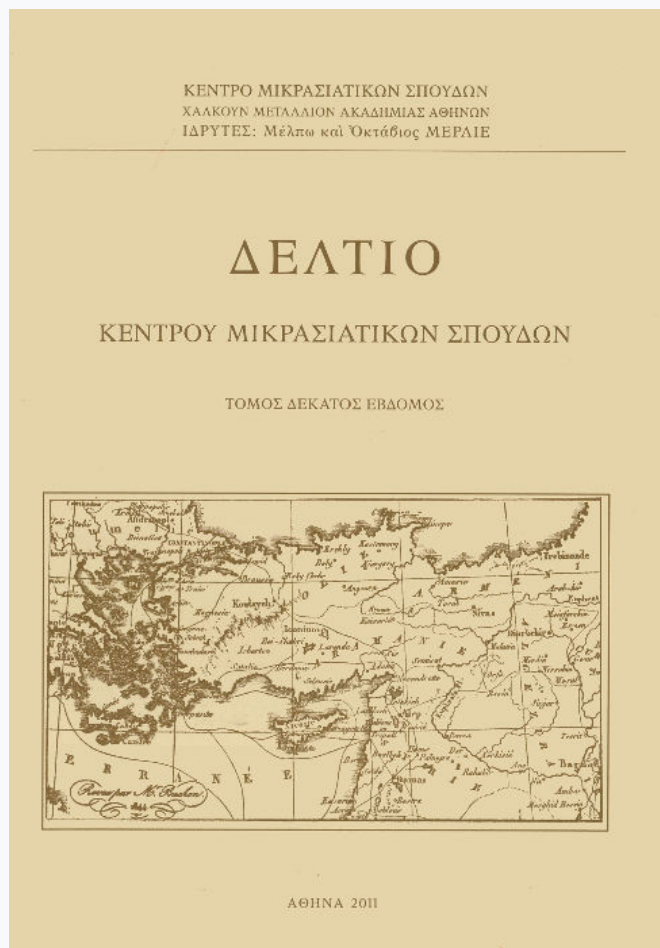

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 17 (2011)

Η ταυτότητα της Οφιτικής Ποντιακής: Μια γλωσσολογική μελέτη των πηγών και των ομιλητών της

Ανθή Ρεβυθιάδου, Βασίλειος Σπυρόπουλος, Κωνσταντίνος Κακαρίκος

doi: [10.12681/deltiokms.25](https://doi.org/10.12681/deltiokms.25)

Copyright © 2015, Ανθή Ρεβυθιάδου, Βασίλειος Σπυρόπουλος, Κωνσταντίνος Κακαρίκος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ρεβυθιάδου Α., Σπυρόπουλος Β., & Κακαρίκος Κ. (2011). Η ταυτότητα της Οφιτικής Ποντιακής: Μια γλωσσολογική μελέτη των πηγών και των ομιλητών της. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 17, 217–276.
<https://doi.org/10.12681/deltiokms.25>

Ανθή Ρεβυδιάδου, Βασίλειος Σπυρόπουλος,
Κωνσταντῖνος Κακαρίκος

Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΟΦΙΤΙΚΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ:
ΜΙΑ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΜΙΛΗΤΩΝ ΤΗΣ

Η παρούσα έργασία παρουσιάζει τή γλωσσική ταυτότητα τής όφίτικης ποντιακής όπως αὐτή προέκυψε από έκτενή έρευνα σέ πρωτογενές άρχειακό ύλικό καί γραπτές πηγές. Τά αποτελέσματα τής έρευνας τών γραπτών πηγών έρχονται νά συμπληρώσουν τά γλωσσικά δεδομένα προφορικού λόγου ποὺ συλλέχθηκαν από τὸ 2003 ἔως τὸ 2009, από τήν έρευνητική ομάδα τοῦ Πανεπιστημίου Αἰγαίου μὲ επικεφαλής τήν έπίκουρη καθηγήτρια στὸν τομέα Γλωσσολογίας τοῦ τμήματος Φιλολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ανθή Ρεβυδιάδου καί τὸν λέκτορα στὸν τομέα Γλωσσολογίας τοῦ τμήματος Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Βασίλειο Σπυρόπουλο, στή Νέα Τραπεζούντα Πιερίας, ἓνα όφίτικο χωριὸ τής κεντρικῆς Μακεδονίας. Βασικὸς σκοπὸς τής σύνθετης αὐτῆς έρευνητικῆς δραστηριότητας εἶναι νά παρουσιαστῇ μιὰ ἐπαρκῆς καί ὅσο τὸ δυνατό πιὸ ολοκληρωμένη τυπολογικὴ περιγραφή τής διαλέκτου μὲ βάση τὶς δημοσιευμένες καί ἀδημοσίευτες πηγές τῆς, οἱ ὁποῖες φυλάσσονται σὲ βιβλιοθήκες καί ἀρχεῖα πανεπιστημιακῶν ἰδρυμάτων καί ἰνστιτούτων τῆς Ἑλλάδας καί τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἐπιπλέον, ἡ έρευνα ἔχει στόχο νά ἐξετάσει τὸ βαθμὸ στὸν ὁποῖο κάποιες ἀπὸ τὶς δομὲς τῆς διαλέκτου ἐξακολουθοῦν νά ἐπιβιώνουν καί στή σημερινή τῆς μορφή, ὅπως αὐτὴ καταγράφηκε κατὰ τὴ διάρκεια τριῶν έρευνῶν πεδίου. Ἀπώτερος στόχος εἶναι νά δοθεῖ ἡ δυνατότητα στὸ εὐρὺ κοινὸ ποὺ ἐνδιαφέρεται γιὰ θέματα γλωσσικῆς ἐπαφῆς, διαλεκτολογίας, ἀλλὰ καί ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας νά γνωρίσει μιὰ διαλεκτικὴ ποικιλία τῆς ποντιακῆς ὅπως αὐτὴ ἀναδύεται μέσα ἀπὸ ἀρχειακό ύλικό, κείμενα, ἀφηγήσεις, ἠχητικά ἀρχεῖα καί γραμματικὲς περιγραφές.

Ἡ περιοχή τοῦ Ὀφι. Ἀπόσπασμα ἀπὸ τοπογραφικὸ χάρτη τών περιοχῶν τῆς Μαύρης Θάλασσας τοῦ von F. Handtke (1877). Ἀρχεῖο Ἰωάννη Μεγαλόπουλου.

Ἡ ποντιακή διάλεκτος τῆς ἐλληνικῆς: ἀπὸ τίς τοπικὲς ποικιλίες στὴν κοινὴ ποντιακὴ

Ἡ ποντιακὴ ἀνήκει στὴν ἀνατολικὴ διαλεκτικὴ ζώνη τῆς ἐλληνικῆς, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ἐπίσης τὴν ἑλληνο-κρимаϊκή, τὴν καππαδοκική, τὴν φαρασιώτικη, καθὼς καὶ τίς διαλέκτους τῆς Σίλλης καὶ τῆς Λυκαονίας. Ἡ ποντιακὴ μοιράζεται ἄρκετὰ τυπολογικὰ χαρακτηριστικὰ μὲ τίς παραπάνω διαλέκτους, ἀλλὰ παρουσιάζει καὶ σημαντικὲς διαφορὲς, κυρίως λόγω τοῦ μικρότερου βαθμοῦ τῆς γλωσσικῆς ἐπαφῆς τῆς μὲ τίς ἄλλες τοπικὲς γλώσσες τῆς περιοχῆς καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὴν τουρκική.¹ Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ποντιακὴ ποὺ μιλιόταν στὴν ἀρχικὴ τῆς κοιτίδα παρουσίαζε ἔντονη διαλεκτικὴ διαφοροποίηση. Πὰ παράδειγμα, ὁ Μανόλης Τριανταφυλλίδης² διακρίνει τρεῖς διαλεκτικὲς ὑποομάδες: τὴ δυτικὴ ἢ νιώτικη, τὴν ἀνατολικὴ ἢ τραπεζουντιακὴ καὶ τὴ νοτιοανατολικὴ ἢ χαλδιώτικη. Ἀντίθετα, ὁ Ἄνθιμος Παπαδόπουλος³ διαχωρίζει τὴν ποντιακὴ σὲ δύο ὑποομάδες μὲ γνώμονα τὴ διατήρηση ἢ μὴ τοῦ τελικοῦ -ν.⁴

Μιὰ σειρὰ ἀπὸ σημαντικὲς ἱστορικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀλλαγές, ὅπως τὸ μεγάλο μεταναστευτικὸ ρεῦμα πρὸς τὴ ρωσικὴ αὐτοκρατορία καὶ ἡ συνακόλουθη ἵδρυση πολυάριθμων ποντιακῶν κοινοτήτων στὸν ὅρειο καὶ νότιο Καύκασο κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν ποὺ

1. Richard M. Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor: A Study of the Dialects of Silly, Cappadocia and Pharasa with Grammar, Texts, Translations and Glossary*, Cambridge, Cambridge University Press, 1916· τοῦ ἴδιου, «Notes on the study of the Modern Greek of Pontos», *Byzantion* 6 (1931), σ. 389-400· τοῦ ἴδιου, «The Pontic dialect of Modern Greek in Asia Minor and Russia», *Transactions of the Philological Society* 36 (1937), σ. 15-52· Βασίλης Ἀναστασιάδης, «Ἡ σύνταξη στὸ φαρασιώτικο ἰδίωμα τῆς Καππαδοκίας», ἀδημ. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, 1976· τοῦ ἴδιου, «Μερικὲς ὁμοιότητες τῆς ποντιακῆς διαλέκτου μὲ νεοελληνικὰ μικρασιατικὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα», *Ἀρχεῖον Πόντου* 46 (1995), σ. 73-124· Georges Drettas, *Aspects Pontiques*, Publié avec le concours du Centre National du Livre, Association de recherches pluridisciplinaires, 1997.

2. Μανόλης Τριανταφυλλίδης, *Ἄπαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Τρίτος τόμος: Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ, Ἱστορικὴ Εἰσαγωγή, Θεσσαλονίκη, Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν (Ἰδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 1981 [1938].*

3. Ἄνθιμος Α. Παπαδόπουλος, «Χαρακτηριστικὰ τῆς ποντικῆς διαλέκτου», *Ἀρχεῖον Πόντου* 18 (1953), σ. 83-93.

4. Γιά περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. ἐπίσης: Δημήτριος Τομπαΐδης, *Ἡ ποντιακὴ διάλεκτος*, Ἀθήνα, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν [Παράρτημα 17 περιοδικοῦ Ἀρχεῖον Πόντου], 1988.

όριστηκε βάσει της συνθήκης της Λωζάνης τὸ 1923 εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴ συρρίκνωση τῶν ποντιόφωνων περιοχῶν.⁵ Σήμερα ἡ ποντιακὴ μιλιέται σὲ περιοχὲς ὅπου ἐγκαταστάθηκαν οἱ Πόντιοι πρόσφυγες, δηλαδὴ κυρίως στὴ βόρεια Ἑλλάδα καὶ σὲ ὀρισμένα μεγάλα ἀστικά κέντρα, ὅπως ἡ Ἀθήνα, ἡ Πάτρα, ἡ Θεσσαλονίκη κ.ἄ.⁶ Ἐκτὸς ἐλληνικῶν συνόρων, ἡ ποντιακὴ μιλιέται σὲ γλωσσικοὺς δύλακες δυτικὰ τῆς Τραπεζούντας, ὅπως ἡ περιοχὴ τῆς Τόνγιας καὶ ἡ ἐπαρχία Τσαϊκαρά,⁷ στὸν Καύκασο (Γεωργία, Ἀρμενία, Σταυρούπολη, Κρασνοντάρ)⁸ καὶ τὴ Νότια Οὐκρανία, στίς ἀκτὲς τῆς Ἀζοφικῆς (περιοχὲς Κρασνοντάρ, Ζντάνοφ, Μαριούπολης, Βολνοβάσκι).⁹

Ὅπως εἶναι φυσικὸ, οἱ δραματικὲς ἀλλαγὲς στὴ γεωγραφικὴ κατανομὴ τῆς ποντιακῆς ἐπηρέασαν καθοριστικὰ τὴ μετέπειτα ἐξέλιξη τῆς διαλέκτου. Οἱ ὁμιλητὲς τῆς πρώτης γενιᾶς Ποντίων ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα χρησιμοποιοῦσαν τὴν ντοπιολαλιὰ τοῦ τόπου καταγωγῆς τους.¹⁰ Ὡστόσο, σταδιακὰ οἱ ἰδιαίτερες ποικιλίες ὑποχώρησαν —κυρίως κάτω ἀπὸ τὴν πί-

5. Drettas, *Aspects...*

6. Σωφρόνης Χατζησαββίδης, «Τὰ ποντιακὰ στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο», *Ἀρχεῖον Πόντου* 46 (1995), σ. 47-72.

7. Peter A. Mackridge, «Greek-speaking Moslems of north-east Turkey: Prolegomena to a study of the Ophitic sub-dialect of Pontic», *Byzantine and Modern Greek Studies* 11 (1987), σ. 115-137· τοῦ ἴδιου, «The Greek spoken in the region of Pontus», στὸ *Dialect Enclaves of the Greek Language*, Athens, Centre for the Greek Language, 1999, σ. 101-105· Ömer Asan, *Ὁ πολιτισμὸς τοῦ Πόντου*, μτφρ. Ἀγγέλα Φωτοπούλου, γενικὴ ἐπιμέλεια καὶ μετάφραση λεξικοῦ καὶ σημειώσεων γραμματικῆς Σοφία Ἰωαννίδου καὶ Χρυσούλα Παπαδοπούλου, Θεσσαλονίκη, Αἶφι Κυριακίδη, 1998· Georges Drettas, «Ἡ ποντιακὴ διάλεκτος καὶ ἡ χρησιμότητά της στὴν παιδαγωγικὴ τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς», στὸ Ἀναστάσιος Φοῖβος Χριστίδης (ἐπιμ.), *Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ οἱ διάλεκτοί της*, Ἀθήνα, ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ἑλληνικῆς Γλώσσας, 2000, σ. 35-42.

8. Αἰκατερίνη Πάππου-Ζουραβλιόβα, «Οἱ Ἕλληνες τῆς Σοδιετικῆς ἔνωσης καὶ οἱ διάλεκτοί τους», στὸ *Ἑλληνικὴ Γλωσσολογία '99*, Πρακτικὰ 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου Ἑλληνικῆς Γλωσσολογίας, Λευκωσία, Σεπτέμβριος 1999, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2001, σ. 495-502.

9. Αἰκατερίνη Πάππου-Ζουραβλιόβα, «Ἡ ταυρορουμαϊκὴ διάλεκτος τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀζοφικῆς στὴ νοτιοανατολικὴ Οὐκρανία (περιοχὴ Μαριούπολης)», *Ἀρχεῖον Πόντου* 46 (1995), σ. 162-274· Χαράλαμπος Συμεωνίδης / Δημήτριος Τομπαΐδης, *Ἡ σημερινὴ ἐλληνικὴ διάλεκτος τῆς Οὐκρανίας (Περιοχὴ Μαριούπολης)*, Ἀθήνα, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν [Παράρτημα 20 περιοδικοῦ *Ἀρχεῖον Πόντου*], 1999.

10. Σωφρόνης Χατζησαββίδης, «Φωνολογικὴ ἀνάλυση τῆς ποντιακῆς διαλέκτου (Ἰδίωμα Ματσούκας)», ἀδημ. διδ. διατρ., Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1985· τοῦ ἴδιου, «Τὰ ποντιακὰ...».

εση της κοινής νέας ελληνικής, αλλά και της γλωσσικής ετερότητας του νέου γεωγραφικού περιβάλλοντος της διαλέκτου— και δημιουργήθηκε μια όμογενοποιημένη μορφή ποντιακής, γνωστή ως κοινή ποντιακή.¹¹ Η κοινή ποντιακή αποτελεί άμalgαμα των ιδιαίτερων γλωσσικών χαρακτηριστικών των επίμερους ποικιλιών από τις οποίες προέρχεται, αλλά με έμφανη την επίδραση, σε γραμματικό επίπεδο, της γλώσσας περιβάλλοντος, δηλαδή της κοινής νέας ελληνικής. Σήμερα, οι λίγοι έναπομείναντες αυθεντικοί όμιλητές της ποντιακής παρουσιάζουν μια μορφή διγλωσσίας, καθώς χρησιμοποιούν παράλληλα δύο γλωσσικούς κώδικες, την κοινή νέα ελληνική και την κοινή ποντιακή. Από τους δύο αυτούς παράλληλους κώδικες, η κοινή νέα ελληνική αποτελεί το κυρίαρχο μέσο γλωσσικής επικοινωνίας, ενώ η κοινή ποντιακή χρησιμοποιείται στο πλαίσιο του στενού οικογενειακού και φιλικού περιβάλλοντος.¹² Για παράδειγμα, η Μαρία-Άννα Τηλιοπούλου,¹³ με βάση τα στοιχεία της έρευνάς της στο ποντιόφωνο χωριό της Νέας Τραπεζούντας Πιερίας, παρατηρεί ότι η συγκεκριμένη μορφή διγλωσσίας έχει μεταβατικό χαρακτήρα και αποτελεί το τελευταίο στάδιο πριν από την οριστική επικράτηση της κυρίαρχης γλώσσας, δηλαδή της κοινής νέας ελληνικής, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από το ότι οι νεότερες γενιές όμιλητών χρησιμοποιούν τη διάλεκτο σε περιορισμένα καταστασιακά περιβάλλοντα (π.χ. σε τραγούδια, στην επικοινωνία με ποντιόφωνους πρώτης ή δεύτερης γενιάς που δεν έχουν επαρκή γνώση της κοινής νέας ελληνικής κ.λπ.) ή έχουν απλώς παθητική γνώση της διαλέκτου. Με βάση τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι η ποντιακή παρουσιάζει όλα εκείνα τα στοιχεία που επιτρέπουν το χαρακτηρισμό της ως έπαπειλούμενης γλωσσικής ποικιλίας της ελληνικής, χαρακτηρισμός που φυσικά ισχύει και για τις ελάχιστες έναπομείνουσες ποικιλίες της, όπως είναι η όφίτικη ποντιακή.

11. Βλ. ένδεικτικά, Χατζησαββίδης, «Τα ποντιακά...»· Δημήτριος Τομπαΐδης, «Η τύχη των μικρασιατικών ιδιωμάτων στον ελληνικό χώρο», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 9 (1992), σ. 241-250· του ίδιου, «Η ποντιακή διάλεκτος», *Μελετήματα ποντιακής διαλέκτου*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Κώδικας, 1996, σ. 222-233· Drettas, *Aspects...*· Μαρία-Άννα Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές ως αποτέλεσμα γλωσσικής επαφής: η περίπτωση της Όφιτικης», άδημ. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2008.

12. Χατζησαββίδης, «Τα ποντιακά...»· Drettas, *Aspects...*· Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές...».

13. Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές...».

Ἡ ταυτότητα τῆς οφίτικης ποντιακῆς

Ἡ οφίτικη ποντιακή εἶναι μιὰ ποικιλία τῆς ποντιακῆς, ἡ ὁποία μιλήθηκε ἀρχικά στὴν περιοχή τοῦ Ὀφι καὶ στὴ συνέχεια, μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, σὲ μικροὺς δύλακες τῆς θόρειας Ἑλλάδας. Ἡ ἐπαρχία τοῦ Ὀφι βρισκόταν ἀνατολικά τῆς Τραπεζούντας, ἀνάμεσα στὶς ἐπαρχίες τῶν Σουρμένων καὶ τῆς Ριζούντας. Ὁ ποταμὸς Ὀφισ ἀποτελοῦσε τὸ φυσικὸ σύνορο ποὺ διαχώριζε τὰ χωριά τῶν ἐξισλαμισμένων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν¹⁴ ἀπὸ τὰ χριστιανικά ἑλληνικά χωριά Χάλτ', Ζουρέλ', Κουρίτσ', Κρηνίτα, Κοφκία, Γίγα, Ζησινὸ καὶ Λέκκα. Παρὰ τὴ θρησκευτικὴ διαφοροτικότητα, ἡ γλῶσσα ἐπικοινωνίας ὄλων τῶν Ὀφιτῶν ἢ Ὀφληδῶν, ὅπως τοὺς ἀποκαλοῦσαν οἱ Τοῦρκοι, ἦταν ἡ οφίτικη ποντιακή.¹⁵

14. Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσα ἄποψη ὁ ἐξισλαμισμὸς τῶν Ὀφιτῶν πραγματοποιήθηκε κατὰ τὴ βασιλεία τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ Δ' (1648-1687), ὅταν πολλοὶ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀφι, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν Τερεμπέδων, ἄλλαξαν θρήσκευμα μαζὶ μὲ τὸν ἐπίσκοπό τους Ἀλέξανδρο, ὁ ὁποῖος μετονομάστηκε σὲ Ἰσκεντέρ (Σάββας Ἰωαννίδης, *Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ τῆς Τραπεζούντας καὶ τῆς γύρω περιοχῆς καὶ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐκεῖ ἑλληνικὴ γλῶσσα*, μεταφορὰ στὴ δημοτικὴ: Ἀριστείδης Κεσόπουλος, Θεσσαλονίκη, Ἀφοὶ Κυριακίδη, 1988 [τίτλος πρωτοτύπου: Σάββας Ἰωαννίδης, *Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ Τραπεζούντος καὶ τῆς περὶ ταύτην Χώρας* ὡς καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλληνικῆς Γλώσσης, Κωνσταντινούπολη 1870]: Γεώργιος Ἀνδρεάδης, *Στὴν χώρα τοῦ Ὀφews ποταμοῦ*, Σίνδος, Pinter Line, 1996). Γιὰ περισσότερες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸν ἐξισλαμισμὸ τῶν Ὀφιτῶν, βλ. Anthony Bryer / David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, τόμ. 1, Washington, Dumbarton Oaks Library and Collection, 1985· καὶ Margarita Poutouridou, «The Of valley and the coming of Islam. The case of the Greek-speaking Muslims», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 12 (1997-1998), σ. 47-70.

15. Ἠλίας Ι. Χατζιωαννίδης, *Ἱστορικὰ καὶ Λαογραφικὰ τῆς ἐπαρχίας Ὀφews Πόντου*, Θεσσαλονίκη 1978· Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές...». Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ἦταν στὴν πλειονότητά τους μουσουλμάνοι καὶ μόνο λίγα χωριά ἦταν ἀμιγῶς ἑλληνικά (Ἀνδρεάδης, *Στὴν χώρα τοῦ Ὀφews...*, σ. 18). Ὁ Ἀνδρεάδης (στὸ ἴδιον) ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι σύμφωνα μὲ τὸν Μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρῦσανθο, ὁ πληθυσμὸς τῆς περιφέρειας τοῦ Ὀφι διέδετε στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα τὴν ἀκόλουθη σύνθεση: Λέκα: 20 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Ζησινός: 30 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Γίγα: 50 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Κοφκία: 25 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Κρηνίτα: 60 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Κουρίτσ': 40 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Ζουρέλ': 30 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Χάλτ': 20 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο (βλ. ἐπίσης Περικλῆς Τριναφυλλίδης, *Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλληνικὴ φυλὴ ἦτοι τὰ Ποντικά*, Ἀθήνα 1866· Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρῦσανθος, «Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζούντος», *Ἀρχεῖον Πόντου* 4-5 (1933)·

Ἡ ὀφίτικη ποντιακή διαφοροποιεῖται ἄρκετὰ ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες ποντιακὲς ποικιλίες ὡς πρὸς τὸ σύνολο τῶν φωνητικῶν, μορφοσυντακτικῶν καὶ λεξιλογικῶν χαρακτηριστικῶν της.¹⁶ Ἐπίσης, παρουσιάζει ἔντονες τοπικὲς διαφοροποιήσεις¹⁷ ἂν καὶ τυπολογικὰ πλησιάζει τὴν ποικιλία τῶν Σουρμένων.

Μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, ἡ ὀφίτικη ποντιακή περιορίστηκε στὶς περιοχὲς ὅπου ἐγκαταστάθηκαν οἱ Πόντιοι πρόσφυγες. Εἰδικότερα, ὁ Ἥλιος Χατζηιωαννίδης¹⁸ ἀναφέρει ὅτι οἱ Ὀφίτες ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ τοῦ Παρανεστίου τῆς Δράμας (στὰ χωριά Πολυνέρι, Καλλίκρουνο, Πάστροβα, Περίθλεπτον, Μελισσοχώρι, Μεσοχώρι καὶ Ντούκοβο), στὸ χωριὸ Παντοκερασιὰ τοῦ νομοῦ Κιλκίς, ὅπου συμβίωναν μὲ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ Θράκη, καί, τέλος, στὴν κωμόπολη Φιλῶτα τῆς Κοζάνης, ὅπου συνυπῆρχαν μαζὶ μὲ Πόντιους πρόσφυγες ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Καυκάσου.

Τὸ 1926, μιὰ ὁμάδα Ὀφιτῶν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Παρανεστίου μαζὶ μὲ Ὀφίτες ἀπὸ τὰ χωριά Παντοκερασιὰ Κιλκίς καὶ Φιλῶτα Κοζάνης ἀγόρασαν μιὰ ἔκταση περίπου 6.820 στρέμματος σὲ μιὰ περιοχὴ 10 χιλιόμετρα βόρεια τῆς Κατερίνης καὶ δύο χρόνια ἀργότερα, τὸ 1928, ἱδρυσαν τὴ Νέα Τραπεζοῦντα Πιερίας (ἄρχικα μὲ τὴν ὀνομασίαν Κάτω Ἀι-Γιάννης Ὀφίς). Τὸ

Διαμαντὴς Λαζαρίδης, *Στατιστικοὶ πίνακες τῆς ἐκπαίδευσως τῶν Ἑλλήνων στὸν Πόντο 1821-1922*, Ἀθήνα, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν [Παράρτημα 16 περιοδικοῦ Ἀρχεῖον Πόντου], 1988). Ὁ Ι. Παρχαρίδης («Στατιστικὴ τῆς ἐπαρχίας Ὀφείως τοῦ νομοῦ Τραπεζοῦντος», *Παρνασσός* 3 (1879), σ. 224-232) ἀναφέρει ὅτι 36 ἀπὸ τὰ 96 συνολικὰ χωριά τοῦ Ὀφί εἶναι ἑλληνόφωνα, ἐνῶ μόνο 1.200 περίπου ἀπὸ τοὺς 44.530 κατοίκους ποὺ μιλοῦν τὴν ἑλληνικὴ στὴν περιοχὴ εἶναι χριστιανοί. Εἰδικότερα ἀναφέρει (στὸ ἴδιο, σ. 230-231) ὅτι ἀπὸ τὶς 10.000 ἐστίες τῆς περιοχῆς μόνο 162 εἶναι χριστιανικὲς καὶ κατανέμονται ὡς ἑξῆς: Λέκα: 25 συνολικὰ ἐστίες, μόνο 6 χριστιανικὲς (30 ἄτομα), Ζησινό: 300 ἐστίες, 15 ἀπὸ αὐτὲς χριστιανικὲς (130 ἄτομα), Κοφκία: 9 ἀπὸ τὶς συνολικὰ 20 ἐστίες εἶναι χριστιανικὲς (περίπου 60 ἄτομα), Χάλτ': ἀπὸ τὶς 27 ἐστίες οἱ 12 εἶναι χριστιανικὲς (περίπου 80 ἄτομα), Ζουρέλ': ἀπὸ τὶς 35 ἐστίες οἱ 25 εἶναι χριστιανικὲς (170 ἄτομα), Κουρίτσ': ἀπὸ τὶς 37 ἐστίες οἱ 22 εἶναι χριστιανικὲς (140 ἄτομα), Κρηνίτα: ἀπὸ τὶς 60 ἐστίες οἱ 40 εἶναι χριστιανικὲς (280 ἄτομα), Γίγα: ἀπὸ τὶς 80 ἐστίες οἱ 25 εἶναι χριστιανικὲς (170 ἄτομα), Λαζοῦ ἢ Λαζάντω: 8 ἀπὸ τὶς 30 ἐστίες εἶναι χριστιανικὲς (50 ἄτομα), δηλαδὴ συνολικὰ 162 ἐστίες καὶ 1.110 ἄτομα εἶναι οἱ χριστιανοὶ κατοικοὶ σὲ αὐτὰ τὰ χωριά.

16. Βλ. Τομπαιδῆς, *Ἡ ποντιακή...: τοῦ ἴδιου, Μελετήματα...*: Drettas, *Aspects...*

17. Mackridge, «The Greek spoken...».

18. Ἥλιος Ι. Χατζηιωαννίδης, *Ἱστορικὰ καὶ Λαογραφικά...*

χωριό αριθμεί περίπου 700 κατοίκους και αποτελεί ένα από τα ελάχιστα αμιγώς οφίτικα προσφυγικά χωριά της Ελλάδας.¹⁹

Ωστόσο, η οφίτικη ποντιακή εξακολουθεί να μιλιέται και έξω από τα γεωγραφικά όρια της Ελλάδας, σε τριάντα περίπου χωριά της έπαρχίας του Όφι. Πρόκειται για γλωσσικούς δύλακες δυτικά της Τραπεζούντας, όπως η περιοχή της Τόνγιας και η έπαρχία Τσαϊκάρá.²⁰ Οί όμιλητές αυτής της ομάδας είναι απόγονοι έξισλαμισθέντων Ποντίων που παρέμειναν στις έστιές τους. Ειδικότερα, ό Peter Mackridge²¹ αναφέρει ότι η συγκεκριμένη ποικιλία διατηρεί μεγάλο αριθμό αρχαϊκών στοιχείων, αν και η έπιρροή από την τουρκική γλώσσα, που κυριαρχεί στο γενικότερο περιβάλλον, υπήρξε καταλυτική. Καθώς δέν υπάρχει κανένος είδους έπικοινωνία μεταξύ τών δύο οφίτικων πληθυσμών, ό κάποτε κοινός γλωσσικός κώδικας έχει διασπαστεί σε δύο συστήματα με σημαντικές τυπολογικές αποκλίσεις. Τέλος, μικρότερες ομάδες Όφιτών ζούν στη Γερμανία και την Κύπρο.²²

Έρευνα σε γραπτές πηγές και πρωτογενές αρχειακό υλικό

1. Μελέτες για την οφίτικη ποντιακή

Η ποντιακή είναι μία από τις πιό μελετημένες διαλέκτους της νέας ελληνικής.²³ Παρ' όλα αυτά, οί δημοσιευμένες πληροφορίες σχετικά με την οφίτικη ποικιλία της ποντιακής είναι ελάχιστες. Η μοναδική σύγχρονη

19. Στο ίδιο.

20. Michael Meeker, «The Black Sea Turks: A study of their ethnic and cultural background», *International Journal of Middle East Studies* 2 (1971), σ. 318-334· Mackridge, «Greek-speaking Moslems...» του ίδιου, «The Greek spoken...»· Peter Andrews, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden, Reichert, 1989· Asan, «Ο πολιτισμός...»· Drettas, *Aspects...*

21. Peter Mackridge, «Pontic in contemporary Turkey: Ancient features in the dialect of Ofis», *Άρχεϊον Πόντου* 46 (1995), σ. 133-161.

22. Ι. Μεγαλόπουλος, προσωπική έπικοινωνία.

23. Βλ. μεταξύ άλλων, D. E. Oeconomides, *Lautlehre des Pontischen*, Λειψία 1908· Dawkins, «Notes on the study...» του ίδιου, «The Pontic dialect...»· Άνθιμος Α. Παπαδόπουλος, «Ο ύπόδουλος Έλληνισμός της Άσιατικής Ελλάδος έθνικώς και γλωσσικώς εξεταζόμενος», Άθήνα, Βιβλιοπωλείον Ίωάν. Ν. Σιδέρη, 1919· του ίδιου, «Χαρακτηριστικά...» του ίδιου, *Ίστορική Γραμματική της ποντικής διαλέκτου*, Άθήνα, Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών [Παράρτημα 1 περιοδικού *Άρχεϊον Πόντου*], 1955· του ίδιου, *Ίστορικόν Λεξικόν της ποντικής διαλέκτου*, Τόμος Πρώτος Α-Λ, Άθήνα, Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών [Παράρτημα 3 περιοδικού *Άρχεϊον Πόντου*], 1958· του ίδιου,

γραμματική περιγραφή της όφίτικης ποντιακής είναι αυτή του Ömer Asan,²⁴ ή οποία, όμως, εστιάζει στην όφίτικη που μιλιέται στην Τουρκία και παρουσιάζει, όπως αναφέρθηκε, σημαντικές διαφορές από την όφίτικη ποντιακή του ελλαδικού χώρου.

Πολύτιμο γλωσσικό υλικό για την ιστορία της όφίτικης ποντιακής συλλέχθηκε από τον Ιωάννη Παρχαρίδη, ο οποίος διετέλεσε δάσκαλος στα χωριά του Όφι το 1876 και διεξήγαγε μεγάλη διαλεκτολογική έρευνα κάτω από την καθοδήγηση του μέντορά του, καθηγητή Michael Deffner.

Πιο συγκεκριμένα, το καλοκαίρι του 1876 ο Deffner πήγε στην Τραπεζούντα με σκοπό να μελετήσει την ποντιακή γλώσσα. Εκεί γνωρίστηκε με τον Παρχαρίδη, ο οποίος εκδήλωσε την επιθυμία να συνεισφέρει με τις γνώσεις του στην έρευνητική αποστολή. Ο Deffner αναφέρει: «[Μοι εἶπε] ὅτι οὐ μόνον ἐγνώριζε τὴν διάλεκτον τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Ὁφews, πολὺν διάφορον ἐκείνης, καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἐκεῖ διαμονὴν του συνέλεξε ἄσματά τινα καὶ παροιμίας καὶ ἤρξατο τοῦ σχηματισμοῦ μικροῦ γλωσσarioύ. [...] Ἀνεγνώρισα τότε ὅτι ὁ νέος ἐνόει καλῶς τὰς τοιοῦτου εἵδους μελέτας καὶ ἦτο ἱκανῶς κάτοχος τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, ἡ φυσιγνωμία δὲ αὐτοῦ μοι ἐνεποίησεν ἐμπιστοσύνην. [...] Ἐκτοτε ὁ νέος διδάσκαλος ἦτο παρ' ἐμοὶ καὶ πρὸ μεσημβρίας καὶ μετ' αὐτήν».²⁵ Ἀναμφίβολα, τὸ σπουδαιότερο ἔργο τοῦ Παρχαρίδη ὑπῆρξε ἡ συλλογὴ γλωσσικοῦ υἱικοῦ ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα, τὴν Κρώμνη καὶ τὸν Όφι. Ἡ Όλγα Σαπκίδη²⁶ ἀναφέρει ὅτι, σύμφωνα με τὸν Δημοσθένη Οἰκονομίδη,²⁷ κατὰ τὴ διετὴ παραμονὴ του

Ιστορικὸν Λεξικὸν τῆς ποντιακῆς διαλέκτου, Τόμος Δεύτερος Μ-Ω, Ἀθήνα, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν [Παράρτημα 3 περιοδικοῦ Ἀρχεῖον Πόντου], 1961· Δημοσθένης Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ τῆς ἐλληνικῆς διαλέκτου τοῦ Πόντου*, Ἀθήνα, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν [Παράρτημα 1 *Λεξικογραφικοῦ Δελτίου*], 1958· Τομπαΐδης, *Ἡ ποντιακὴ...* τοῦ ἴδιου, *Μελετήματα...* Drettas, *Aspects...* Mark Janse, «Aspects of Pontic grammar», *Journal of Greek Linguistics* 3 (2002), σ. 203-231· καὶ Μυρτὼ Κουτίτα-Καϊμάκη, «Συμβολὴ στὴν ποντιακὴ βιβλιογραφία», *Ἑλληνικὴ Διαλεκτολογία* 2 (1990-1991), σ. 117-125.

24. Asan, *Ό πολιτισμός...*

25. Μιχαὴλ Δέφνερ, «Πέντε ἐβδομάδες παρὰ τοῖς ἀρνησιδρήσκοις ἐν Όφει», *Ἐστία* 4 (1877), σ. 547.

26. Όλγα Σαπκίδη, «Παρχαρίδης Ἰωάννης», *Ἐγκυκλοπαίδεια Μειζονος Ἑλληνισμοῦ, Μ. Ἀσία*, 2002, σ. 2 [URL: <http://kassiani.fhw.gr/l.aspx?id=5720>].

27. Δημοσθένης Οἰκονομίδης, «Βιογραφικὸ σημείωμα τοῦ Ἰωάννη Παρχαρίδη», *Ποντιακὰ Φύλλα* 11 (1937).

στο χωριό Ζησινό ο Παρχαρίδης κατάρτισε το όφιτικό του γλωσσάριο, το όποιο βραβεύτηκε από τον Έλληνικό Φιλολογικό Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως. Ο Οικονομίδης, πού γνώριζε προσωπικά τον Παρχαρίδη, αφήνει σαφείς αιχμές²⁸ ότι πιθανός λόγος για τη ρήξη της φιλίας του Παρχαρίδη με τον μέντορά του Deffner αποτέλεσε το γεγονός ότι ο τελευταίος πιθανότατα προσπάθησε να οικειοποιηθεί μέρος της εργασίας του Παρχαρίδη για την όφιτική. Η Σαπκίδη²⁹ παραθέτει την ακόλουθη αναφορά από τον Οικονομίδη: «τὰ φερόμενα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δέφνερ Ὀφιτικὸν γλωσσάριον καὶ Λεξικὸν τῆς Τραπεζουντιακῆς διαλέκτου εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον, ἂν μὴ ἐν ὅλῳ, προῖον τῆς ἐργασίας τοῦ ἀκαταπονήτου Ι. Παρχαρίδη». Προσθέτει, ὅμως, ὅτι ὁ Deffner παρέδωσε πρὶν ἀπὸ τὸ 1915 τὰ δελτία πού συνέλεξε ὁ Παρχαρίδης στὸ «Ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ» τῆς Ἀκαδημίας καὶ αὐτὰ συγχωνεύτηκαν στὸ «Μέγα Ἀρχεῖον».

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς εἰδικὲς λεπτομέρειες πού διέπουν τὴ συλλογὴ καὶ τὴ χρῆση τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου, τὸ σίγουρο εἶναι ὅτι ἡ ἐνδελεχὴς περιγραφή τῆς ποντιακῆς ποικιλίας πού καταγράφηκε κατὰ τὴ διάρκειά τῆς ἐρευνας πεδίου τοῦ Παρχαρίδη στὰ ποντιόφωνα χωριά ἀποτέλεσε τὸ ἐφαλτήριο γιὰ τὴ συγγραφή σειρᾶς ἐργασιῶν πού ἀφοροῦν ἰδιάζοντα γραμματικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς όφιτικῆς ποντιακῆς ὅπως, γιὰ παράδειγμα, μιὰ κλιτὴ μορφή ἀπαρεμφάτου,³⁰ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ συγγραφή ἐνὸς λεξικοῦ, ἀπὸ τὸ όποιο ἔχει δυστυχῶς δημοσιευτεῖ μόνο τὸ γράμμα Α.³¹

Ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὕλικὸ ὁ Παρχαρίδης δημοσίευσε μιὰ συλλογὴ λέξεων, ἡ όποία περιλαμβάνει κυρίως οὐσιαστικὰ καὶ κάποια ἐπίθετα,³² καθὼς ἐπίσης καὶ τέσσερα παραμῦθια καὶ πενήντα τρεῖς παροιμίες στὸν πρῶτο καὶ δεύ-

28. Oeconomides, *Lautlehre...*: Οικονομίδης, «Βιογραφικὸ σημεῖωμα...».

29. Σαπκίδη, «Παρχαρίδης...».

30. Michael Deffner, «Die Infinitive in den pontischen Dialekten und die zusammengesetzten Zeiten im Neugriechischen», *Monatsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Aus dem Jahre 1877*, Βερολίνο 1878, σ. 191-230.

31. Michael Deffner, «Glossar des ofitischen Dialectes», στὸ Michael Deffner (ἐπιμ.), *Archiv für mittel- und neugriechische Philologie*, Band I, Heft 1-2, Ἀθήνα 1880, σ. 187-220.

32. Ἰωάννης Παρχαρίδης, «Συλλογὴ ζώντων μνημείων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσος ἐν Ὀφει», *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος* 18 (1883-1884), σ. 120-178.

τερο τόμο του περιοδικού *Ἀσπὴρ τοῦ Πόντου* ἀντίστοιχα.³³ Μετὰ τὸ θάνατό του δημοσιεύτηκαν δύο ἐπιπλέον ἐργασίες, οἱ ὁποῖες βασίζονται στὸ ὑλικὸ ποὺ εἶχε μαζέψει: δηλαδὴ μιὰ ἐργασία γιὰ τὰ τραγούδια τοῦ Ὁφί, ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ ἴδιος ὁ Deffner,³⁴ καὶ μιὰ συλλογὴ παραμυθιῶν τὰ ὁποῖα εἶχαν δημοσιευτεῖ κατὰ καιροὺς στὸ περιοδικὸ *Ἀσπὴρ τοῦ Πόντου* ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ ποὺ περιλαμβάνουν καὶ τὰ προαναφερθέντα παραμύθια ἀπὸ τὸν Ὁφί.³⁵ Ἀπὸ τὸ ὑλικὸ τῶν τραγουδιῶν ὁ Ἀθανάσιος Παρχαρίδης δημοσίευσε ἀργότερα δύο ἐργασίες στὸ περιοδικὸ *Ποντιακὰ Φύλλα*.³⁶

Γλωσσικὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὸν Ὁφί συνέλεξε ἐπίσης καὶ ὁ Richard M. Dawkins, καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ὁξφόρδης, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφτηκε τὴν περιοχὴ τοῦ Ὁφί καὶ τῶν Σούρμενων τὸ 1914 καὶ συγκέντρωσε γλωσσικὸ ὑλικὸ ἀπὸ χριστιανοὺς τῶν χωριῶν Κρηνίτα καὶ Πῆγα. Δυστυχῶς, μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου ὁ Dawkins ἀναγκάστηκε νὰ διακόψει αἰφνιδίως τὴν ἔρευνά του καὶ νὰ ἀποχωρήσει ὀριστικά ἀπὸ τὴν περιοχὴ. Τὸ 1931 δημοσίευσε ἑπτὰ παραμύθια ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ὁφί καὶ δεκαεῖς ἀπὸ τὰ Σούρμενα.³⁷ Τὴν ἔρευνα τοῦ Dawkins συνέχισε τὰ ἔτη 1985 καὶ 1987 ὁ καθηγητὴς Peter Mackridge, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφτηκε τὴν περιοχὴ τοῦ Ὁφί καὶ κυρίως τὸ χωριὸ Σαράχο μὲ σκοπὸ τὴ συλλογὴ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ τὶς τοπικὲς ποντιόφωνες ὁμάδες. Προῖον αὐτῆς τῆς ἔρευνας πεδίου ἦταν ἡ δημοσίευση μιᾶς περιγραφῆς τοῦ ιδιώματος τοῦ χωριοῦ³⁸ καὶ ἕνα ἄρθρο³⁹ μὲ ἐπιπλέον πληροφορίες γιὰ τὰ γλωσσικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὴ γλωσσογεωγραφικὴ κατανομὴ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς στὸν Πόντο. Τὸ

33. Ἰωάννης Παρχαρίδης, «Ποντικὰ παραμύθια: 2. Ἀτματοῦς καὶ ἡ ποδίκα. 3. Ὁ λύκο καὶ τὸ πρόβατο (Ὁφίς)», *Ἀσπὴρ τοῦ Πόντου* 1/6 (1884), σ. 90-91· τοῦ ἴδιου, «Ποντικὰ παραμύθια: 4. Ὁ θώπεκας κι ὁ γάρκο (Ὁφίς)», *Ἀσπὴρ τοῦ Πόντου* 1/7 (1885), σ. 91-112· τοῦ ἴδιου, «Γλωσσολογικά. Ποντικά παροιμιαί», *Ἀσπὴρ τοῦ Πόντου* 2/1 (1886), σ. 11-12.

34. Ἰωάννης Παρχαρίδης, «Περὶ τῶν ἐν Ὁφί ἀσμάτων», *Λαογραφία* 9 (1926), σ. 109-151.

35. Ἰωάννης Παρχαρίδης, «Ποντικὰ παραμύθια», *Ἀρχεῖον Πόντου* 16 (1951), σ. 80-114.

36. Ἀθανάσιος Παρχαρίδης, «Τὰ τραγούδια τῆς Ὁφίς», *Ποντιακὰ Φύλλα* 7-8 (1936), σ. 8-9 καὶ «Τὰ τραγούδια τῆς Ὁφίς. Ἀπὸ μελέτη τοῦ ἱ. Παρχαρίδη», *Ποντιακὰ Φύλλα* 9-10 (1936), σ. 6-9.

37. Richard M. Dawkins, «Folk tales from Sourmena and the valley of Ophis», *Ἀρχεῖον Πόντου* 3 (1931), σ. 79-122.

38. Mackridge, «Greek-speaking Moslems...».

39. Mackridge, «The Greek spoken...».

1991 δημοσιεύτηκαν από τον Mackridge στο *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* έννέα αδημοσίευτα παραμύθια από το ύλικό που είχε συλλέξει ο Dawkins, τέσσερα από την Ήμερα, τρία από τα Σούρμενα και δύο από τον Όφι.⁴⁰

Διάσπαρτες γραμματικές πληροφορίες για την οφίτικη ποντιακή έντοπίζονται επίσης και στις γραμματικές του Άνθ. Παπαδόπουλου και του Δ. Οικονομίδη⁴¹ αλλά και στο δίτομο ιστορικό λεξικό της ποντιακής διαλέκτου του Άνθ. Παπαδόπουλου.⁴² Τò 1977, ο Δημήτριος Χατζηιωαννίδης συνέταξε ένα γλωσσάρι, τò όποιο δέν έχει δημοσιευτεί και περιλαμβάνει λέξεις της οφίτικης ποντιακής με τις σημασίες τους και κάποιες πληροφορίες για την προφορά τών φθόγγων της ποικιλίας.⁴³

Πηγές μεγάλης πληροφοριακής αξίας αποτελούν επίσης τὰ διάφορα λαογραφικά κείμενα, οί παροιμίες, αλλά και τὰ κείμενα προφορικής παράδοσης τὰ όποια έχουν δημοσιευτεί κατά καιρούς σέ τόμους περιοδικών με εξειδίκευση στόν πολιτισμό, την ιστορία και τή γλώσσα του Πόντου, όπως είναι, για παράδειγμα, τò *Άρχεϊον Πόντου*, ο *Άσπὴρ του Πόντου* και ή *Ποντιακή Έστία*.⁴⁴ Αξίζει, τέλος, νά σημειωθεί ότι κείμενα γραμμένα στην οφίτικη ποντιακή, αλλά και πληροφορίες για τή ζωή και τὰ έθιμα της Νέας Τραπεζούντας δημοσιεύονται στην τοπική διμηνιαία εφημερίδα *Όφίτικα Νέα* που εκδίδει ο Πολιτιστικός και Μορφωτικός Συλλόγος «Άλέξανδρος Ύψηλάντης».

Στόν πίνακα που ακολουθεϊ (πίν. 1) παρατίθεται αναλυτικός κατάλογος τών διαθέσιμων πηγών για την οφίτικη ποντιακή.

40. Peter Mackridge, «Unpublished Pontic stories collected by R. M. Dawkins», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 8 (1990-1991), σ. 107-122.

41. Άνθ. Παπαδόπουλος, *Ιστορική Γραμματική...* και Δ. Οικονομίδης, *Γραμματική...*

42. Άνθ. Παπαδόπουλος, *Ιστορικόν Λεξικόν...*, τόμος Πρώτος (1958) και τόμος Δεύτερος (1961).

43. Δημήτριος Χατζηιωαννίδης, «Γλωσσάριον ποντιακής διαλέκτου Όφεως», αδημοσίευτο χειρόγραφο.

44. Για παράδειγμα, βλ. Άνθιμος Παπαδόπουλος, «Παροιμίες», *Άρχεϊον Πόντου* 3 (1931), σ. 3-78· Σάββας Π. Παπαδόπουλος, «Λαογραφικά σύμμικτα Πόντου», *Άρχεϊον Πόντου* 47 (1997), σ. 243-344.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Γραπτές πηγές για την όφίτικη ποντιακή

Γραμματικές και λεξικά με πληροφορίες για την όφίτικη ποντιακή

- Οικονομίδης, Δημοσθένης, *Γραμματική της ελληνικής διαλέκτου του Πόντου*, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών [Παράρτημα 1 *Λεξικογραφικού Δελτίου*], 1958.
- Παπαδόπουλος, Άνθιμος Α., *Ὁ υπόδουλος Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀσιατικῆς Ἑλλάδος ἐθνικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐξεταζόμενος*, Αθήνα, Βιβλιοπωλεῖον Ἰωάν. Ν. Σιδέρη, 1919.
- *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς ποντικῆς διαλέκτου*, Αθήνα, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν [Παράρτημα 1 περιοδικοῦ *Ἀρχεῖον Πόντου*], 1955.
- *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς ποντικῆς διαλέκτου*, Τόμος Πρῶτος: Α-Λ, Αθήνα, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν [Παράρτημα 3 περιοδικοῦ *Ἀρχεῖον Πόντου*], 1958.
- *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς ποντικῆς διαλέκτου*, Τόμος Δεύτερος: Μ-Ω, Αθήνα, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν [Παράρτημα 3 περιοδικοῦ *Ἀρχεῖον Πόντου*], 1961.
- Παρχαρίδης, Ἰωάννης, *Γραμματικὴ τῆς διαλέκτου Τραπεζούντος: Περί ἐπιθέτων, ἀντωνυμιῶν καὶ θαρυτῶν ῥημάτων*, Χειρόγραφο 335, Κέντρο Ἑρεῦνης τῶν Νεοελληνικῶν Διαλέκτων καὶ Ἰδιωμάτων, Ακαδημία Αθηνῶν, 1880.

Γραμματικές περιγραφές, ἄρθρα, γλωσσάρια καὶ χειρόγραφα
για την όφίτικη ποντιακή

- Asan, Ömer, *Ὁ πολιτισμὸς τοῦ Πόντου*, μετάφραση Ἀγγέλα Φωτοπούλου, γενικὴ ἐπιμέλεια καὶ μετάφραση λεξικοῦ καὶ σημειώσεων γραμματικῆς Σοφία Ἰωαννίδου καὶ Χρυσούλα Παπαδοπούλου, Θεσσαλονίκη, Ἀφοὶ Κυριακίδη, 1998 [Τίτλος πρωτοτύπου: *Pontus Kültürü*, İstanbul, Mayıs, 1996].
- Deffner, Michael, «Die Infinitive in den pontischen Dialekten und die zusammengesetzten Zeiten im Neugriechischen», *Monatsberichte den Königlich Preussischen Akademie de Wissenschaften zu Berlin, Aus dem Jahre 1877*, Βερολίνου 1878, σ. 191-230.
- «Glossar des ofitischen Dialectes», στὸ Michael Deffner (ἐπιμ.), *Archiv für mittel- und neugriechische Philologie*, Band I, Heft 1-2, Αθήνα 1880, σ. 187-220.
- Mackridge, Peter A., «Greek-speaking Moslems of north-east Turkey: Prolegomena to a study of the Ophitic sub-dialect of Pontic», *Byzantine and Modern Greek Studies* 11 (1987), σ. 115-137.
- «Pontic in contemporary Turkey: Ancient features in the dialect of Ofis», *Ἀρχεῖον Πόντου* 46 (1995), σ. 133-161.
- «Ἡ ἑλληνοφωνία στὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφει (Πόντος)», στὸ *Διαλεκτικοὶ Θύλακοὶ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας*, Αθήνα, Κέντρο Ἑλληνικῆς Γλώσσας, 1999, σ. 25-30.
- Παρχαρίδης, Ἰωάννης, «Συλλογὴ ζώντων μνημείων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας ἐν Ὀφει», *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος* 18 (1883-1884), σ. 120-178.
- Χατζιωαννίδης, Δημήτριος, «Γλωσσάριον Ποντιακῆς Διαλέκτου Ὀφews», Χειρόγραφο, Αθήνα 1977.

Πρωτογενές αρχειακό υλικό και γραπτές πηγές για την οφίτικη ποντιακή

- Dawkins, Richard M., «Όφεις, 17.VIII.14 – 21.VIII.14», Χειρόγραφο σημειωματάριο στο Αρχείο Dawkins στην Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, Καταχώριση ως ARCH.Z.DAWK. 7(5).
- «Folk tales from Sourmena and the valley of Ophis», *Άρχειον Πόντου* 3 (1931), σ. 79-122.
- Mackridge, Peter A., «Unpublished Pontic stories collected by R. M. Dawkins», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 8 (1990-1991), σ. 107-122.
- Παπαδόπουλος, Άνθιμος, «Παροιμίες», *Άρχειον Πόντου* 3 (1931), σ. 3-78.
- Παπαδόπουλος, Σάββας Π., «Λαογραφικά σύμμικτα Πόντου», *Άρχειον Πόντου* 47 (1997), σ. 243-344.
- Παρχαρίδης, Αθανάσιος, «Τὰ τραγούδια τῆς Όφης», *Ποντιακά Φύλλα* 7-8 (1936), σ. 8-9.
- «Τὰ τραγούδια τῆς Όφης. Από μελέτη τοῦ †Ι. Παρχαρίδου», *Ποντιακά Φύλλα* 9-10 (1936), σ. 6-9.
- Παρχαρίδης, Ιωάννης, «Στατιστικὴ τῆς ἐπαρχίας Όφεως τοῦ νομοῦ Τραπεζούντος», *Παρνασσός* 3 (1879), σ. 224-232.
- «Ποντικά παραμύθια: 2. Ἄτματαῖς καὶ ἡ ποθίκα. 3. Ὁ λύκο καὶ τὸ πρόβατο (Όφεις)», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 1/6 (1884), σ. 90-91.
- «Ποντικά παραμύθια: 4. Ὁ θώπεκας κι ὁ jάρκο (Όφεις)», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 1/7 (1885), σ. 91-112.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/1 (1886), σ. 11-12.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/2 (1886), σ. 23-25.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/4 (1886), σ. 55-58.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/8 (1886), σ. 117-119.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/11 (1886), σ. 166-167.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/14 (1886), σ. 213-214.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/18 (1886), σ. 280-281.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/19 (1886), σ. 296-297.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/20 (1886), σ. 313-314.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/21 (1886), σ. 330-332.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/22 (1886), σ. 343-344.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/26 (1886), σ. 410-412.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/27 (1886), σ. 420-422.
- «Περὶ τῶν ἐν Όφει ἀσμάτων», *Λαογραφία* 9 (1926), σ. 109-151.
- «Ποντικά Παραμύθια», *Άρχειον Πόντου* 16 (1951), σ. 80-114.

2. Έρευνα γραπτών πηγών και ἀρχαικοῦ ὑλικοῦ

Γλωσσικὲς πληροφορίες ἀπὸ γραπτὲς πηγὲς γιὰ τὴν ὀφίτικη ποντιακὴ συλλέχθηκαν ἀπὸ τὴ γλωσσολογικὴ ὁμάδα⁴⁵ τοῦ Πανεπιστημίου Αἰγαίου μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν Ἀνθὴ Ρεβυθιάδου καὶ τὸν Βασίλειο Σπυρόπουλο κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πρώτου ἑξαμήνου τοῦ 2009 στὸ πλαίσιο τῆς ἐρευνητικῆς ὑποτροφίας «Μελέτες 2009» τοῦ Κοινωφελοῦς Ἰδρύματος Ι. Σ. Λάτση. Ἡ ἔρευνα ἀφοροῦσε τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὴν ἐνδελεχὴ ἐξέταση γραπτῶν γλωσσικῶν δεδομένων τὰ ὅποια προέρχονται ἀπὸ ἀρχαιακὲς πηγές, σπάνια χειρόγραφα, σημειωματάρια καὶ δημοσιευμένα ἢ/καὶ ἀδημοσίευτα κείμενα.

Εἰδικότερα, ἡ ἐρευνητικὴ προσπάθεια πραγματοποιήθηκε σὲ δύο φάσεις. Ἡ πρώτη ἀφοροῦσε τὴν ἀναζήτηση καὶ τὴ συλλογὴ γραπτοῦ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ τὸ ὅποιο ἀντανακλᾷ παλαιότερες μορφές τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς, ἐνῶ ἡ δευτέρη περιέλαβε τὴν τεκμηρίωση καὶ τὴν ἀποδελτίωση τοῦ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ ποὺ συγκεντρώθηκε.

Ἡ συλλογὴ τοῦ γραπτοῦ ὑλικοῦ κατὰ τὴν πρώτη φάση ἔγινε σὲ βιβλιοθήκες καὶ ἀρχεῖα τῆς Ἑλλάδας, ὅπως ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν καὶ τὸ Κέντρο Ἑρεύνης Νεοελληνικῶν Διαλέκτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὅπως ἡ Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης. Οἱ δράσεις ποὺ πραγματοποιήθηκαν εἶναι συνοπτικὰ οἱ ἀκόλουθες:

α. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος

Ἀποδελτιώθηκε γλωσσικὸ ὑλικὸ ἀπὸ παροιμίες τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ποὺ συγκέντρωσε καὶ στὴ συνέχεια δημοσίευσε στὸν δεῦτερο τόμο τοῦ περιοδικοῦ *Ἀσπὴρ τοῦ Πόντου* (τεύχη 1-52) ὁ Ι. Παρχαρίδης. Εἰδικότερα, ἡ ἀποδελτίωση κατέγραψε 53 συνολικὰ παροιμίες ἀπὸ τὸν Ὅφι, ἀλλὰ καὶ ἀρκετὲς παραλλαγές τους σὲ ἄλλες ποντιακὲς διαλέκτους, ὅπως τῆς Τραπεζούντας καὶ τῆς Κρώμνης. Παράλληλα, φωτοτυπήθηκαν ἐνδεικτικὰ ὁρισμένες σελίδες ἀπὸ κάποια τεύχη τοῦ περιοδικοῦ.

45. Ἡ συγκεκριμένη ἐρευνητικὴ ὁμάδα ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν δρ. Κωνσταντῖνο Κακαρικό καὶ τοὺς φοιτητὲς Σέβη Λουΐζου, Γιώργο Μαρκόπουλο καὶ Ἑλένη-Κλέλια Χαϊμέλη.

6. Ιστορικό Ἀρχεῖο τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν

Ἀποδελτιώθηκε γλωσσικὸ ὑλικὸ παραμυθιῶν καὶ γλωσσολογικῶν πληροφοριῶν ἀπὸ τὸν πρῶτο τόμο τοῦ περιοδικοῦ *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* (τεύχη 1-53). Ἡ ἀποδελτίωση αὐτὴ ἀνέδειξε τέσσερα παραμύθια ἀπὸ τὸν Ὅφι ποὺ κατέγραψε καὶ δημοσίευσε ὁ Ι. Παρχαρίδης, ὅπως καὶ κάποια ἄρθρα τοῦ ἴδιου μὲ γενικὲς γλωσσολογικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ποντιακὴ διάλεκτο καὶ ἰδιαίτερα τὴ φωνητικὴ τῆς ἀπόδοση.

γ. Κέντρο Ἑρεύνης τῶν Νεοελληνικῶν Διαλέκτων καὶ Ἰδιωμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Μελετήθηκε καὶ ἀποδελτιώθηκε συστηματικὰ τὸ χειρόγραφο μὲ ἀρ. 335, τὸ ὁποῖο περιέχει τὸ ἔργο τοῦ Ι. Παρχαρίδου μὲ τίτλο «Γραμματικὴ τῆς διαλέκτου Τραπεζούντος: Περί ἐπιθέτων, ἀντωνυμιῶν καὶ βαρυτόνων ρημάτων», Ἀθήνα 1880. Τὸ ἔργο αὐτὸ βασίζεται στὸ γλωσσικὸ ὑλικὸ ποὺ συνέλεξε μὲ ἐπιτόπια ἔρευνα ὁ Παρχαρίδης στὴν Τραπεζοῦντα καὶ τὸν Ὅφι καὶ περιέχει πολυτίμες πληροφορίες γιὰ τὴν ὁμιλούμενη μορφή τῆς διαλέκτου στὶς παραπάνω περιοχές. Δυστυχῶς, ἀπὸ τὴ μελέτῃ τοῦ χειρογράφου προέκυψε ὅτι οἱ ἀναφορὲς στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ εἶναι ἐλάχιστες καὶ περιορίζονται κυρίως σὲ σχόλια γιὰ τὶς λεξιλογικὲς διαφορὲς μεταξὺ τῶν δύο διαλέκτων (π.χ. σ. 87: *Τοῦ ντὸ τὸ ο πρὸ τοῦ ἀρκτικοῦ φθόγγου ι δὲν ἐκθλίβεται ντὸ εἴπες; (Ὅφ. καὶ Κρ. ντ' εἴπες;)*, σ. 142: *ρούζω (Ὅφ. ροῖζω, πίπτω κ.ἄ.)*).

δ. Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης

Ἡ ὁμάδα ἔρευνας μελέτησε συστηματικὰ τὸ ἀρχεῖο τοῦ R. M. Dawkins, τὸ ὁποῖο περιλαμβάνει σημειωματάρια μὲ γραμματικὲς καὶ ἄλλες γλωσσικὲς πληροφορίες γιὰ τὶς διαλέκτους τῶν περιοχῶν ποὺ ἐπισκέφθηκε, κείμενα μὲ προσωπικὲς ἀφηγήσεις, προσχέδια τῆς αὐτοβιογραφίας του μὲ πληροφορίες γιὰ τὰ ταξίδια του στὸν Πόντο καὶ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρύτερου ἑλλαδικοῦ χώρου, φωτογραφικὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὶς ἔρευνες πεδίου κ.ἄ.

Παράλληλα μὲ τὸ σημειωματάριο τοῦ Dawkins γιὰ τὴν ὀφίτικη ποντιακὴ, μελετήθηκαν ἐπίσης τὸ σημειωματάριο γιὰ τὴ διάλεκτο τῶν Σουρμέ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Φωνητικά σύμβολα

Φωνητικά Σύμβολα Πηγών	Παραδείγματα	Σύμβολα Διεθνοῦς Φωνητικοῦ Ἀλφαβήτου
ǣ ǣ ǣ	φτᾶγ παράδᾶς	æ
ᵉᵃ ᵉᵃ	θᵉᵃγατερίτσα πλᵉᵃσο	ᵉᵃ
j	παλαίjo (Οἶκον.)	y/ j
j	απίd̥j (Παρχ.)	j
ʝ	οι ɣιαɣk'él'	j
k̥'	οι ɣιαɣk'él'	f
k̥	k̥i (Dawkins 1931)	c
k'	κ'αιρός (Παρχ.)	tʃ
ɣ	οι ɣιαɣk'él'	ŋ
τd̥	τd̥çαι	tʃ
τʃ̥	αντʃ̥εύω, άντʃ̥ελλος	ʒ
š̥ š̥ σ'	š̥éra š̥éra σ'éra	ʃ
d	έρd̥αι	d
χ̥ χ̥ χᵒ	χ̥εράντ έχ' χᵒισίμι	ʃ

νων («Σούρμενα 1914»· ARCH.Z.DAWK.7[7])⁴⁶ καθώς και οι σημειώσεις του με τίτλο «Ποντικά Ι» (ARCH.Z.DAWK.8[2])⁴⁷ και «Ποντικά ΙΙ» (ARCH.Z.DAWK.8[3])⁴⁸ προκειμένου να διευρευνηθεί αν γίνεται περαιτέρω αναφορά σε γραμματικά φαινόμενα της όφιτικής ποντιακής.

Κατά τη δεύτερη φάση της έρευνας κύριος στόχος ήταν άφενδός η κατηγοριοποίηση και άφετέρου η διασταύρωση και η συμπλήρωση του ύλικού που αποδελιώθηκε από την έρευνα των διαφόρων αρχείων με άλλο αντίστοιχο, αλλά προερχόμενο από διαφορετικές πηγές. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν δημοσιεύσεις σε περιοδικά όπως το *Άρχεϊον Πόντου*, το *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* κ.ά., αλλά και γραμματικές της ποντιακής διαλέκτου, όπως η περίφημη *Γραμματική της Έλληνικής Διαλέκτου του Πόντου* του Δημοσθένη Οικονομίδη (1958).

Στη συνέχεια παραθέτουμε ένδεικτικά κάποια παραδείγματα κειμένων από (α) το χειρόγραφο σημειωματάριο του R. M. Dawkins, (β) τις παροιμίες, (γ) τα παραμύθια, (δ) τα δημώδη τραγούδια του Ι. Παρχαρίδη και (ε) τη *Γραμματική* του Δημοσθένη Οικονομίδη. Κάθε κείμενο διατηρεί την ορθογραφία της πηγής από την οποία άντλήθηκε και συνοδεύεται από συνοπτικές διβλιογραφικές και άλλες πληροφορίες.

1. ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑΡΙΟ ΤΟΥ R. M. DAWKINS

Όπως αναφέρθηκε ήδη, ο R. M. Dawkins επισκέφτηκε τα χωριά Κρηνίτα και Γίγα του Όφεως το 1914. Κατά την επίσκεψή του κράτησε λεπτομερείς γραμματικές σημειώσεις της ντόπιας γλωσσικής ποικιλίας. Παράλληλα, κατέγραψε μια σειρά από παραμύθια και αφηγήσεις, αρκετά από τα οποία εκδόθηκαν από τον ίδιο,⁴⁹ ενώ άλλα αργότερα από τον Mackridge.⁵⁰

46. Richard M. Dawkins, «Σούρμενα 1914». Χειρόγραφο σημειωματάριο στο Άρχεϊο Dawkins που απόκειται στην Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, 1914. Καταχώριση ως ARCH.Z.DAWK.7(7).

47. Richard M. Dawkins, «Ποντικά Ι». Χειρόγραφο σημειωματάριο στο Άρχεϊο Dawkins που απόκειται στην Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, 1914. Καταχώριση ως ARCH.Z.DAWK.8(2).

48. Richard M. Dawkins, «Ποντικά ΙΙ». Χειρόγραφο σημειωματάριο στο Άρχεϊο Dawkins που απόκειται στην Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, 1914. Καταχώριση ως ARCH.Z.DAWK.8(3).

49. Dawkins, «Folk tales...».

50. Mackridge, «Unpublished Pontic...».

Το ύλικό της συλλογής περιλαμβάνεται στο σημειωματάριό του με τίτλο «ΟΦΙΣ 1914» (ARCH.Z.DAWK. 7[5]). Σύμφωνα με τις σημειώσεις του ίδιου του Dawkins, το ύλικό του σημειωματαρίου συλλέχθηκε στο διάστημα από 17 έως 21 Αυγούστου του 1914 (17.VIII.14 – 21.VIII.14). Πρόκειται σαφώς για γλωσσικό ύλικό ανεκτίμητης αξίας καθώς αποτελεί τη μοναδική έμπεριστατωμένη περιγραφή της διαλέκτου όπως αυτή μιλιόταν στον Πόνο πριν από την ανταλλαγή των πληθυσμών.

Πιο αναλυτικά, το σημειωματάριο περιλαμβάνει έκτενη σχόλια κυρίως για τη μορφολογική δομή του ονομαστικού και ρηματικού συστήματος της όφιτικης ποντιακής (π.χ. σ. 5: *δουλ'έβουν οτ δουλ'έβουν'ε*, κ.ά.), αλλά και διάσπαρτες παρατηρήσεις για τη φωνολογική και μορφοσυντακτική δομή της διαλέκτου (π.χ. σ. 46: *Υγρά είναι τα σύμφωνα τ, λ, ν, γ, κ όταν έπεται ή ε ή ι*, σ. 38: *άν ε πορείς κόφο, έν ε πορείς να κόφτεις*). Επίσης, ο Dawkins παραθέτει διάφορα λεξιλογικά σχόλια (π.χ. σ. 6: *ναλιμέγι το ζω 'to milk the cow', ελίμεξε σά; 'you milked it?', ούκελίμεξα το 'I didn't milk it', αλιμέγισ α 'I milked her', αλιμέγα 'I milk it'*) και προσωπικές παρατηρήσεις που κατά κύριο λόγο αφορούν τη σύγκριση της όφιτικης ποντιακής με άλλες γειτονικές ποντιακές διαλέκτους και κυρίως με τη διάλεκτο των Σουρμεών (π.χ. σ. 40: Σούρμ. *ανασέβω με σ, Όφιτ. αρχινίζω, ερχίν'εσα με x 'He is beginning to...'*).⁵¹

Ακολουθεί δείγμα από τις σελίδες 4 και 5 του χειρογράφου:

Ophis – ΟΦΙΣ 1914 – Notebook

R. M. Dawkins

17.VIII.14 – 21.VIII.14

σ. 3-166

ARCH.Z.DAWK. 7(5)

41

17.VIII.14

έμουνεστ 'we were'

έτουνε 'he was'

ά πειναζμέν

51. Για τὰ φωνητικά σύμβολα που χρησιμοποιούνται στο ἄρθρο βλ. πίνακα 2, παραπάνω.

εδρομαῖγαμε (1pl)

εδρομαῖγα (1 sg)

να πάνε σ' άβ

εβρισκίτατο = το εβρίσκετε

εκόμβωσε μασε

ού κομβώνω σε = δεν σε γελώ

είδαμε ένα čobάno

ο čobάno έρdαι

έσκ

ο čobάno, čobάnους (acc.pl)

ούκ έρdε 'he did not come'

ουκένα έρd/ται 'he will not come'

εστάδαμε

εδουδουνέφτα

εδουδουνέφταμε

κλώσκομαι

κλώσκεσαι

κλώσκειται

κλώσκουνdανε

εκλώστα

εκλώστες with σ not σ̣

εκλώστε

εκλώσταμε

εκλώστετε

εκλώστανε

ούκ έβραμε

5|

δουλ'έβουν'ε

δουλ'έβω
 δουλ'έβεις
 δουλ'έβ
 δουλ'έβομε
 δουλ'έβιτε
 δουλ'έβουν or δουλ'έβουν'ε

εμείς εσυφοτέσαμε
 εσυφοντέσανε = εσκοτείνεψεν
 λιτάρ
 συφοτούν'ε = σκοτεινόν
 ταματᾶτα μας
 εδούλ'εψα ως το θράδι
 το σπít, τα σπítᾶ (pl)

εγανάχτεσα
 ερόξε επουκά 'he fall down'
 ροίῳ = fall
 κατώγι = μάνδρα

εφαίξες μί τα ζά;
 εφαίξα τα ζά

φαίῳ
 φαίς
 φαίῳ
 φαίζουμε
 φαίζιτε
 φαίζουν'ε

φάισο (imp)

2. ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ

Παροιμίες από την περιοχή του Όφι εντοπίστηκαν σε ένα δημοσίευμα του Άνθ. Παπαδόπουλου στο τρίτο τεύχος του περιοδικού *Άρχεϊον Πόντου* του έτους 1931. Ωστόσο, πριν από αυτή τη δημοσίευση, αρκετό υλικό παροιμιών εντοπίστηκε, όπως αναφέρθηκε, και σε μιὰ έκτενη μελέτη του Ι. Παρχαρίδη που δημοσιεύτηκε σε συνέχειες στα τεύχη 1 έως 27 του δεύτερου τόμου του περιοδικού *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* του έτους 1886. Ειδικότερα, τὸ υλικὸ προέρχεται ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τοῦ Πόντου καὶ περιλαμβάνει συνολικὰ 405 παροιμίες, ἀπὸ τις ὁποῖες οἱ 53 προέρχονται ἀπὸ τὴν εὐρύτερη περιοχή τοῦ Όφι.

Ἡ κατηγοριοποίηση τῶν παροιμιῶν εἶναι ἀλφαθητική, ἐνῶ δίπλα σὲ κάθε παροιμία ὁ ἐρευνητὴς σημειώνει συντομογραφημένη τὴν περιοχή ἀπὸ τὴν ὁποία συλλέχθηκε (π.χ. Ο = Όφισ, Κρ. = Κρώμνη κ.λπ.). Κάθε παροιμία συνοδεύεται ἐπίσης ἀπὸ σχόλια σχετικὰ μὲ τὸ ἐννοιολογικὸ τῆς περιεχόμενου, ἐνῶ, ὅπου κρίνεται ἀπαραίτητο, τὰ στοιχεῖα αὐτὰ συμπληρώνονται καὶ μὲ ὑποσελίδιες γλωσσικὲς σημειώσεις.

Ἐδῶ ἀναδημοσιεύονται ἐννέα παροιμίες ἀπὸ τὸ υλικὸ αὐτό. Σὲ κάθε μιὰ ἀπὸ αὐτὲς ἀναγράφεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν αὐξοῦντα ἀριθμὸ τῆς, καὶ ὁ ἀριθμὸς ποὺ φέρει στὴν ἀλφαθητικὴ ταξινόμηση τοῦ Παρχαρίδη καὶ στὸ τέλος πα-
ρατίθενται οἱ ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις του.

1. [252]. Παιδὶ παίδεμμα – Ἐπὶ τέκνου ἐνοχλοῦντος τοὺς γονεῖς.
2. [269]. Πολλὰ πιπὲρ ὅπ' ἔχ', σὴ σουρβὰ πα βύλλ – 137
3. [279]. Σ' αἵτικο χαλκὸ αἵτικα λάχανα ψήντανε – Ἐπὶ κακῶν προϊόντων κακοῦ παράγοντος.
4. [304]. Τ' ἀλεύρεα ξένα καὶ οἱ πεντικοὶ τοουσεύουνε – Ἐπὶ τῶν ἐριζόντων περὶ ἀλλοτριῶν πραγμάτων.
5. [312]. Τ' ἀψὺ τ' ὀξεῖδ τὸ σκεῦος ἀθε ραῖζ' – Ἐπὶ ὀργιζομένου, μόνον ἑαυτὸν δυναμένου νὰ βλάβῃ διὰ τοῦ θυμοῦ του.
6. [326]. Τὸ γέλασμα ἔχ καὶ κλάψιμο
7. [331]. Τὸ καδέσιμο καὶ τ' ἐσκώσιμον ἀτ ὅποιος οὐ ξέρ, τὸ χρόνο δύο σαλθάρ γράν – Ἐπὶ ἀνθρώπου ἀπροσέκτως μεταχειριζομένου τὰ πράγματά του καὶ διὰ τοῦτο περισσότερον τοῦ δέοντος εἰς αὐτὰ δαπανῶντος.

8. [335]. Τὸ καλὸ τ' ἄλλογο τὸ κριθάριν ἄθε ἄρτουρεὺν = 332

9. [337]. Τὸ κάστανο ἄντα ἐξέβε ἄσσο κουμούσ, ἐκλῶστε ἔφτυσεν ἂ

Ἑρμηνευτικές σημειώσεις:

1. σουρβᾶ = σούπα 2. σαλθάρα = βρακιά 3. γραν = φθείρει, χαλνᾷ.

3. ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Γενικά τὰ παραμύθια καταλαμβάνουν κεντρική θέση σὲ ὅλες τὶς λαογραφικὲς καὶ γλωσσικὲς ἔρευνες μὲ ἀντικείμενο τὴν ποντιακὴ διάλεκτο. Τὸ σῶμα τῶν παραμυθιῶν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφι ποὺ ἐντοπίστηκε κατὰ τὴν ἔρευνά μας περιλαμβάνει, ὅπως ἀναφέρθηκε, τὰ τέσσερα παραμύθια ποὺ δημοσιεύτηκαν (μαζὶ μὲ παραμύθια ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τοῦ Πόντου) ἀπὸ τὸν Παρχαρίδη τὸ 1885 στὸν πρῶτο τόμο τοῦ *Ἀστέρα τοῦ Πόντου* (τεύχη 6 καὶ 7),⁵² μιὰ μικρὴ ὁμάδα ἑπτὰ παραμυθιῶν ποὺ δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸν Dawkins στὸ τρίτο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ *Ἀρχεῖον Πόντου* τὸ 1931 καί, τέλος, μιὰ ἀκόμη μικρὴ ὁμάδα δύο παραμυθιῶν ποὺ ἀνέσυρε ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Dawkins καὶ στὴ συνέχεια δημοσίευσε (μαζὶ μὲ παραμύθια ἀπὸ τὰ Σούρμενα) τὸ 1990-1991 στὸν ὄγδοο τόμο τοῦ *Δελτίου Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* ὁ Peter Mackridge.

Στὴ συνέχεια παραθέτουμε τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ ἑπτὰ παραμύθια τοῦ Ὀφι τῆς συλλογῆς τοῦ Dawkins ἀπὸ τὸ *Ἀρχεῖον Πόντου*. Προηγεῖται τὸ κείμενο καὶ ἀκολουθοῦν οἱ ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις ὅπως τὶς συνέταξε ὁ μελετητής.

Εἷνας ἄρχοντας ἔβαλεν ἐβδομήντα ἐργάτους 'ς σὸ χωράφιν ἀτ'. Ἐδούλεψαν ὥς τὸ θράδο καὶ τὸ θράδο ἐρώτεσεν ἀτ'ς ἓνα λόον. «Τὰ τρία μι κρατοῦνε τὰ ἐννέα γιόζα τὰ ἐννέα κρατοῦνε τὰ τρία. Ἄν δίτε τὴν ἀπόκρισι, εἶστε ἐλεύτεροι, ἀν 'κ' ἐν', αὔριο πα νὰ ἔρστε δουλεύητε». Ἐρθανε καὶ τὸ δεύτερο τὴν ἡμέρα καὶ πάλ' ἐδούλεψαν ὥς τὸ θράδο καὶ τὸ θράδο πάλ' 'τοπλάψε ὅλους καὶ πάλ' ἐρώτεσε «τὰ τρία μι κρατοῦνε τὰ ἐννέα γιόζα τὰ ἐννέα κρατοῦνε τὰ τρία;» Ἐρθανε καὶ τὴν τρίτην ἡμέρα καὶ πάλιν ἐρώτεσεν ἀτ'ς. Εἷνας γέρος ἐξέβε ἀπ' ἀναμεσά 'τουνα καὶ εἶπε «τὰ τρία κρατοῦνε τὰ ἐννέα». Ἐλάλεσε ὁ ἄρχοντας τὸ γέρο σιμά 'τ'. «Ἐσένα ποῖος εἶπε σε αὐτοῦ λόο καὶ ἐξήγησες

52. Ἀναδημοσιεύονται καὶ στὸ I. Παρχαρίδης, «Ποντικὰ παραμύθια».

ἀ,» Ὁ γέρο εἶπεν «ἐγὼ ἔξερν' α' 'το». Ὁ ἄρχοντας εἶπε «Ἐσὺ ἂν ἔξερν' ες ἀ, ἔλεες ἀ' ἔχτές. Νὰ λές με ποῖος εἶπε σ' ἀ». Ὁ γέρο εἶπε «ἐγὼ ἔχω ἕναν πατῶή, ἐκεῖνε εἶπε μ' ἀτο».

Ὁ ἄρχοντας ἐπῆγε 'ς σὸ μαγειρεῖο, ἐπῆρε ἕνα κουτὶ τρυπεμένο καὶ εἶπε «φέρε τὴν πατῶή σ' νὰ ἐμπαλίζ' καὶ φέρη μ' ἀτο». Ὁ γέρο ἐπῆρε τὸ κουτὶ καὶ ἐπῆγε 'ς σ' ὁσπίτ'. Λέξι τὴν πατῶήν ἀτ' «νὰ ἐμπαλῖς αὐτο κουτὶ». Λέξι ἡ πατῶή «φέρεν ἀτο τὸν ἄρχοντα καὶ ἄς κλώθ' τ' ἀπέσ' ἔξ' καὶ φέρεν ἀ' ἀμπαλίζ' ἀτο». Ὁ γέρο ἐπῆγε 'ς σὸν ἄρχοντα καὶ λέξι ἀτονα «ἡ πατῶή μ' λέξι, ἄς κλώθ' τὸ κουτὶ τ' ἀπέσ' ἔξ' καὶ φέρη μ' ἀ, ἐμπαλίζ' ἀ». Ἀρχοντας ἐγέλασε καὶ ἔσυρε τὸ κουτὶ καὶ εἶπε τὸ γέρο «ἄμε εἰπὲ τὴν πατῶή σ' ἄς πᾶν γλουπίξ' τὸ χαμαιλέτε καὶ τὸ κιόν' φέρη με». Ἐπῆγε ὁ γέρο εἶπε τὴν πατῶήν ἀτ' «νὰ πᾶς γλουπίξ' τὸ χαμαιλέτε καὶ φέρης τὸ κιόνιν ἀτ'». Εἶπε ἡ πατῶή τὸ γέρο «ἄμε εἰπὲ τὸν ἄρχοντα, ἄς πᾶν κόφτ' τὸ κεφάλιν ἄθε καὶ ἐγὼ γλουπίξ' ἀ».

Ἐψηλάφωσε τὴν πατῶή νὰ πᾶν 'ς σὸ κονάκιν ἀτ'. Ὁ γέρο πάλ' ἐπῆγε ἐντάμα καὶ εἶπε 'ς σὴν πατῶή ὁ ἄρχοντας «ἐγὼ νὰ παίρω σε γυναικα, ἐσὺ νὰ παίρῃς με μι;» Ἐπῆρεν ἀτενα γυναικα. Ἐποῖκεν ἀτενα τεμπίξ' «Ἐπῆρα σε γυναικα, ἀμὰ ἀπ' ἐμένα ἐμπροστὰ ἐσὺ 'κὲ νὰ δεβαίνῃς. Καὶ ἂν λές λόγο, κρεμίζω σε!». Εἶπεν ἡ γυναικα 'τ' «ἂν κρεμῖς με, ἄς σ' ὁσπίτ' ἀπέσ' ὅ,τι πρᾶμα ἀγαπῶ, νὰ παίρω θγύνω». Ἐκεῖνος πάλ' ἐδέχτε.

Ἐτυχανε ἐκεῖ 'ς σὸ μῆρος δύο συντρόφ'. Ὁ εἷνας εἶχε ἀρα(μ)πά, ὁ-γι-ἄλλο πάλ' εἶχε κιστράκ'. Καὶ σίτ' ἐπέγινανε 'ς σὸ δρόμο, ἔμεινανε 'ς ἕνα μέρος. Ἐκεῖνο τῇ νύχτῃ τὸ κιστράκ' ἐγέννεσε καὶ τὸ κουλούν' ἐπῆγε 'ς σὴν ἀραπὰ ἀπουκά. Ἐξυπνίγανε οἱ συντρόφ' καὶ εἶπεν ὁ εἷνας «ἡ ἀρα(μ)πά ἐγέννεσε κουλούν'». Ὁ-γι-ἄλλο εἶπε «ἡ ἀρα(μ)πά κουλούν' γεννᾷ μι; τ' ἐμὸ τὸ κιστράκ' ἐγέννεσεν ἀ». Ἐ(ν)τοοῦσ' εψανε, ἐπῆγαν 'ς σὸν ἄρχοντα νὰ κρίνῃ. τ'ς. Ἀρχοντας 'κ' εὐρέθε 'ς σ' ὁσπίτ'. Ἐρώτεσε ἡ γυναικα 'τ' «(ν)τό (ν)τογὰ ἔχῃτε;» Ἐκεῖν' εἶπαν «θέλουμε τὸν ἄρχοντα». Ἡ γυναικα πάλ' εἶπε «ἄρχοντας ἐπῆγε 'ς ἕνα κιομέτ'». Οἱ συντρόφ' ἐρώτεσαν «(ν)τό πρᾶμα ἔν'». Ἡ γυναικα εἶπε «τ' ὁψάρα ἐξέθανε ἄς σὴ θάλασσα καὶ ἐδόστανε ἕνα χωράφ', ἐπῆγε νὰ φτάῃ κιομέτ'». Καὶ εἶπαν ἀτεῖν' «χίτς τ' ὁψάρα ἄς σὴ θάλασσα ἐθγύνουνε καὶ θόσκουντανε χωράφ';». Ἐτότεσ ἡ γυναικα εἶπε «χίτς ἡ-γι-ἀρα(μ)πά κουλούν' γεννᾷ μι;»

Ἐρθεν ὁ ἄρχοντας καὶ ἔμαθε τὴν αἰτία καὶ ἐκρέμισεν ἀτενα. Ἐτότεσ εἶπεν ἡ γυναικα 'τ' «πολλὰ καλό, ἀμὰ ἐμεῖς εἴχαμε λόγο, ἄντα κρεμῖς με ἄς σ' ὁσπίτ' ἀπέσ' ὅ,τ' ἀγαπῶ νὰ παίρω καὶ θγύνω». Εἶπεν ἐκεῖνος πάλ'

«πολλά καλά, ὦ,τ' ἀγαπᾷς ἔπαρε καὶ ἔθγα». Ἐτότε ἡ γυναῖκα 'τ' ἐγκαλᾷσταν ἄτονα καὶ εἶπεν ἄτονα «ἐγὼ ὅλων πολλὰ ἐσένα ἀγαπῶ, ἐσένα νὰ παίρω καὶ θγύνω!». Ἐγκαλᾷστε ἐπῆρην ἄτονα καὶ ἐδρομάε. Ἀτὸς πάλ' ἄς τ' ἐπιάστε 'ς σὸ λόγον ἄτ', ἔμειναν ἐντάμα. Καὶ γενι(ν)τὲν ἐποῖκανε τὴ χαρὰ ἐφτὰ ἡμέρας καὶ ἐφτὰ νύχτας. Ἐφαγαμε, ἔπιναμε καὶ 'ς σὸ τέλος ἄντα ἐχωρίγαμε, ὁ ἄρχοντας ἐδῶκε μασε (μ)πάξι'σ' κάμποσα λίρας. Καὶ σιτ' ἀρχουμουνε μὲ τὴ χαρὰ, ἔρδα 'ς ἓνα γιοφύρ' ἀπάν'. Ἐλίγο πάλ' ἔμουνε κείφλῃς. Ἐκουσα ἐπουκὰ 'ς σὸ γιοφύρ' ἡ θροδάκα ἐποῖνε «θράκ! θράκ!» Ἐγὼ ἐσπαράγα, ἐθάρρεσα λέγει με «(μ)πράκ! (μ)πράκ!». Ἐφοβέδα, τὰ παράδῃς ἐκρέμισα καὶ ἔφυγα.

Ἑρμηνευτικὲς σημειώσεις:

'τοπλάμπε = ἐμάζευσε, πατῶ = κόρη, τεμπίχ' = διαταγή, κρεμίζω = ἀποδιώκω, θγύνω = θγαίνω, κιστράκ' = φοράδα, ντογά = αἰτήσεις, κιοῖμὲτ = ἐκτίμησις, χίτς = καθόλου, ἐχουγιάστε = ὠργίσθη, γενι(ν)τὲν = ἐκ νέου, κείφλῃς = εὐθυμος, ἐσπαράγα = ἐξεπλάγην, (μ)πράκ = ἄφησε.

4. ΔΗΜΩΔΗ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Τὸ σῶμα τῶν δημοσιεύσεων γιὰ δημῶδη τραγούδια ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφι, ποὺ ἀναδείχτηκε ἀπὸ τὴν ἐρευνητικὴ διαδικασίᾳ, περιλαμβάνει συνολικὰ τρεῖς δημοσιεύσεις. Ἡ πρώτη καὶ σημαντικότερη εἶναι μιὰ μελέτη τοῦ Ι. Παρχαρίδη ποὺ δημοσιεύτηκε μετὰ τὸ θάνατό του στὸ τεύχος 9 τοῦ περιοδικοῦ *Λαογραφία* τοῦ ἔτους 1926.⁵³ Οἱ ἄλλες δύο ἀποτελοῦν κείμενα τὰ ὁποῖα στηρίχτηκαν σὲ αὐτὴν τὴ μελέτῃ καὶ δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Παρχαρίδη στὸ περιοδικὸ *Ποντιακὰ Φύλλα* τὸ 1936.⁵⁴

Τὸ κείμενο ποὺ ἀναδημοσιεύεται ἐδῶ προέρχεται ἀπὸ τὴν πρώτη μελέτῃ τοῦ Ι. Παρχαρίδη. Εἰδικότερα, πρόκειται γιὰ μιὰ σειρὰ ἀπὸ δίστιχα ποὺ ἐμφανίζουν ὁμοιοκαταληξία καὶ ἐπομένως, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ μελετητής, προορίζονταν νὰ τραγουδηθοῦν ἐναλλάξ ἀπὸ δύο ἄτομα. Ὅπως καὶ στὴν περίπτωσιν τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν παραμυθιῶν, ἔτσι καὶ ἐδῶ προηγεῖται τὸ κείμενο καὶ ἀκολουθοῦν οἱ ἐρμηνευτικὲς γλωσσικὲς σημειώσεις τοῦ μελετητῆ.

53. Βλ. καὶ ἐνότητα «Μελέτες γιὰ τὴν ὀφίτικη ποντιακὴ» παραπάνω.

54. Α. Παρχαρίδης, «Τὰ τραγούδια τῆς Ὀφης. Ἀπὸ μελέτη...» τοῦ ἴδιου, «Τὰ τραγούδια τῆς Ὀφης».

1. Τραγῶδῳ τραγῳδία,
μετὰ ποῖο καρδία;
2. Τέρτ' α', θερέμ' α² πολλά,
οὐ σύρκουντανε³ ὅλα.
3. Τέρτ' α, θερέμ' α πολλά,
οὐ πορῶ νὰ λέγω ὅλα.
4. Ἐφτωχός, γλουπισμένος⁴,
τῇ πατοῦς κολλισμένος⁵.
5. Ἐγὼ κόφτω χορτάρα,
ἢ σεβτὰ μ' σ' ὅς παρχάρα.
6. Ἐγὼ κόφτω τσ' αἶρα,
ἢ σεβτὰ μ' ὅς παῖρα⁶.
7. Ἡ σεβτὰ μ' ποὺ πορπατεῖ;
φοοῦμαι ζαροπατεῖ⁷.
8. Ὁ ἥλ' ο ἐβασίλεψε,
ἢ σεβτὰ μ' π' ἔσινεψε⁸;
9. Ὁ ἥλ' ο ἐβασίλεψε,
τ' ἀτσ' ὀίλι μ' ἐξίλεψε⁹.
10. Ἄναυος ὅς σ' ἐμέτερα
εἶνε τσ' ἄλλα ἔτερα¹⁰.
11. Ἐίικιτ¹¹ κρύο νερό!
ἀπὸ κάμ' τσ' ἐγὼ τερῶ.
12. Ἐσ' ἰ πάγω ζ' σὸ γιαλό,
τὸ μουλάρ¹² μ' παλαλδ¹².
13. Ἐσ' ἰ πάγω ζ' σὸ Φιλέσ¹³,
ἄντα φιλῶ σε μὴ κλαίς.
14. Ἐπῆγα ὅς σὴν Ἀλαῖσσα¹⁴,
εἶδα σὲ τσ' ἐπλάισα¹⁵.
15. Σεβτὰ μ' περαθέμπερα¹⁶,
σεῖξον τὸ γιαζλούκ¹⁷ σ' τσ' ἔλα.
16. Ὁ τσ' αἰρὸ καλὸ τσ' αἰρός,
ἄϊτε ἄς πᾶμ' ὅς ἔνα μέρος.
17. Ἄϊτε ἄς πᾶμε ὅς ρασ' ἰ
ἐγὼ τσ' ἐσὺ μονασ' οί.
18. Ἄϊτε ὅς σὸ χαμαιλέτε,

- καὶνὰ¹⁸ τίπο μὴ λέτε
 19. Ἦ πατοσή, ντὸ λὲς ἐσύ;
 - ἄσμα κουρσ' οὐμ-κεσεσ'!¹⁹
 20. *haé*²⁰ ἔτουνε πάντα,
 ἡ πατοσή πάει 'ς σὸν ἄντρα.
 21. Ἦ πατοσή ντ'²¹ οὐτ' ἔσ' ἀτο,
 κατουρεῖ τσ' αἰ βρέσ' ἀτό.
 22. Ἦ πατοσή ντ' οὐτ' ἐσ' λευ'²²
hèr γιαντάν²³ νεφεσλεεύ'²⁴.
 23. Τσῆ πατοσῆς τ' ἐπουκάτα²⁵
*ságkim*²⁶ σαχταροκάτα.
 24. Τσῆ πατοσῆς τὸ μουνερό,
kam ' ἐτσ' εἰ χλίο νερό.
 25. Τσῆ πατοσῆς τὸ μουνορρίζ'
 ντὸ ψωλία ἐγνωρίζ'!
 26. Ἦ πατοσή, ντὸ κακκανίεις;
 οὐτ' ἀγαπᾷ σε κανεῖς.
 27. Ἦ πατοσή, ντὸ ζουρξουρίεις²⁷;
 κανεῖς οὐ ξέρ' τὸ ζόρι σ'.

Ἑρμηνευτικὲς σημειώσεις:

1. ρ.τ. = πάθη, 2. ρ.τ. = φθίσεις, 3. *σύρονται* = ὑποφέρονται, 4. *ἐκλεπισμένος*, *ξεφλουδισμένος* = πάμπτωχος, 5. *πεφλογισμένος* = σφόδρα λυπημένος διὰ στέρησιν (νέας), 6. ρ.τ. = πρηνὴ μέρος 7. (μήπως) στραβοπατήση (καὶ πέση που), 8. *σινεύω* ρ.τ. = σουφρόνω εἷς τι μέρος καὶ μένω ἀκίνητος καὶ ἀναυδος (ἵνα μὴ μὲ ἴδῃ τις), 9. ρ.τ. = ἐλιγότεψε, 10. διαφορετικά, 11. φρσ. τ. ἐπὶ ἀναμνήσεως = ἔ καίμενο! 12. *τρελλό*, 13. ὄνομα παρχαρίου, 14. ἐλιποθύμησα, 15. *πέραθεν* *πέρα*, ἀπὸ *πέρα* ὡς *πέρα*, 16. λ.τ. *θερινὸς* κεφαλόδεσμος, 17. εἰς κανένα, 18. ὁ στίχ. *τούρκ.* = μὴ κρεμάσης τὴν σφαιριδιοθήκην = μὴ μᾶς κάμης τὸ παλληκάρι (ἄσμα τὸ σ προφ. καθαρῶς οὐχὶ ὡς *χ*). 19. ἔτσι 20. ποῦ, ἦτις, 21. ρ.τ. λαμβάνει ταῖρι (ἔσ'), 22. *συντροφεύει*, 23. φρσ τ. = ἀπὸ κάθε μέρος, πανταχόθεν, 24. ρ.τ. παίρνει, θγάλλει ἀναπνοήν, διαπνέει, αερίζεται, 25. τὸ ἀποκάτω, 26. λ.τ. ὥσάν, ἀπαράλλακτα, 27. *μουρμουρίζεις*, ἀνησυχεῖς.

5. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ

Ἡ *Γραμματική τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου τοῦ Πόντου* (1958) τοῦ Δημοσθένη Οἰκονομίδη ἀποτελεῖ, μαζὶ μὲ τὴν *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς ποντικῆς διαλέκτου* (1955) τοῦ Ἀνδίου Παπαδόπουλου, τὴ σπουδαιότερη γραμματικὴ περιγραφὴ τῆς ποντιακῆς. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἐκτενὲς κείμενο διαρθρωμένο σὲ τρία μέρη: φωνολογία, μορφολογία καὶ παραγωγή. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ λεπτομερὴ καὶ ἐξαιρετικὰ διαφωτιστικὴ περιγραφὴ τῶν γραμματικῶν φαινομένων, τὸ κείμενο εἶναι διανθισμένο μὲ πληθώρα παραδειγμάτων γιὰ τὸ κάθε φαινόμενο, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ ὅλες τὶς περιοχὲς τοῦ Πόντου. Μὲ αὐτὸ τὸ δεδομένο, ἐστίασαμε τὴν ἔρευνά μας στὸν ἐντοπισμὸ τῶν παραδειγμάτων ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ὁφι. Συγκεκριμένα, ἡ ἀποδελτίωση καταγράφει τὸ γραμματικὸ (φωνολογικὸ ἢ μορφολογικὸ) φαινόμενο καὶ στὴ συνέχεια τυχὸν παρατηρήσεις ἢ ἀναφορὲς γιὰ τὴ μορφή ποῦ εἶχε αὐτὸ στὴ συγκεκριμένη γλωσσικὴ ποικιλία. Ἐνα μικρὸ δεῖγμα ἀπὸ τὸν πίνακα αὐτὸ τῆς *Γραμματικῆς* ποῦ ἀναφέρεται στὴν περιγραφὴ τῶν φωνολογικῶν φαινομένων δίνεται παρακάτω στὸν πίνακα 3.

Ἔρευνα ἀρχαίου προφορικοῦ ὕλικου καὶ ἔρευνα πεδίου

Ἡ διαλεκτικὴ ἔρευνα ὁλοκληρώθηκε μὲ τὴν καταγραφὴ προφορικοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο ἐξετάστηκαν ἡχητικὰ ἀρχεῖα τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς τὰ ὁποῖα εἶτε ἐντοπίστηκαν στὸ ἡχητικὸ ὕλικο τοῦ ἀρχείου τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν εἶτε συλλέχθηκαν ἀπὸ φυσικοὺς ὁμιλητὲς τῆς ποικιλίας στὸ πλαίσιο τριῶν ἐρευνῶν πεδίου στὴ Νέα Τραπεζούντα Πιερίας.

1. Ἀρχαῖο προφορικὸ ὕλικο

Τὰ παλαιότερα δείγματα μὲ μουσικὴ, τραγούδια καὶ ἀφηγήσεις τῶν κατοίκων τῆς Νέας Τραπεζούντας ἠχογραφήθηκαν στὶς 7 Αὐγούστου τοῦ 1967 στὸ χωριὸ ἀπὸ τὸν Γενικὸ Γραμματέα τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν Σίμο Λιανίδη, ὁ ὁποῖος, ὕστερα ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπιτροπῆς (26.5.1967), ἐπισκέφτηκε χωριὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης μὲ σκοπὸ τὴν καταγραφὴ καὶ τὴ συλλογὴ λαογραφικοῦ, γλωσσικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὕλικου. Ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἐρευνη-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Γραμματικά φαινόμενα της όριτικής ποντιακής από τη Γραμματική του Δ. Οικονομίδη					
ΦΩΝΗΤΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ: Α' ΦΩΝΗΝΤΑ ΠΕΡΙ ΦΩΝΗΝΤΟΝ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙΩΣΕΩΝ ΑΥΤΩΝ					
Άλλοιώσεις Φωνηέντων					
Γραμματικό Φαινόμενο	Λειτουργίες	Τύπος	Σελίδα	Παρατηρήσεις	
• Κώφωση	1) Άτονον, ενότιε τονούμενον $e (\equiv \epsilon, \alpha) \rightarrow i$	παίξετε	24, στ. 32	Τὸ τοῦ Ὅφρεως παίξετε προήλθεν, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ τύπου παίξετε τῆς Προστακτικῆς.	
	2) τὸ ο πρὸς τονομένης συλλαβῆς καὶ συχνότερον μετὰ τονομένην κοροῦται εἰς ου, καὶ μάλιστα παρὰ τὰ ὑγρά λ, ρ, τὸ μ ἢ τὸ ν	ἀπάνου κάπου καὶ ἀκάπου	25, στ. 25 25, στ. 26		
		ἔξου καὶ ἔξουθε	25, στ. 28		
• Ἐξομοιώσεις φωνηέντων	Φωνῆν ἄτονον (...) ἀφομοιοῦται κατὰ φωνὴν πρὸς ἄλλο (...) καὶ ἰδίως διὰ γειτνιάζον ὕγρον λ ἢ ρ, χειλικὸν μ ἢ καὶ γλωσσοδοντικὸν ν. Ἡ δὲ ἀφομοίωσις αὕτη γίνεται προχωρητικῶς ἢ ὀπισθοχωρητικῶς				
	1) Προχωρητική	ἀστερέρε	27, στ. 28	(Ὅφ.) Σαράχ. < ἀστερερά (= ἀριστερά ἐπίφρ.)	
	2) Ὀπισθοχωρητική	μαπαθήκω	28, στ. 15	(Ὅφ.) < μεταθήκω	
• Ἀνομοιώσεις φωνηέντων	Ἐκ δύο φωνηέντων ὁμοφώνων φερομένων εἰς δύο ἀλλεπαλλήλους συλλαβὰς τῆς αὐτῆς λέξεως τὸ ἐν (ἄτονον τὸ πλεῖστον) μεταβάλλεται πολλακίς εἰς ἑτερόφωνον καὶ μάλιστα ὁσάκις γειτνιάζει ὕγρον λ, ρ ἢ μ, ν.	φάρας	28, στ. 18	(Ὅφ. μόνον εἰς αἰτ. πληρ. ὡς τρία φαρὰς) < φοράς	
		χαλερός	29, στ. 10	(Ὅφ.) < χαλαρός	
	1) Προχωρητική				
	2) Ὀπισθοχωρητική	λοζάπ', τὸ	29, στ. 31	(Ὅφ.) < λαζάπ' (τ. ἔ. ἄπιον Λαζῶν, Λαζίας = ἄπιον καὶ ἀπίδα ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Λαζῶν)	

• Συναίρεσις	Δίκο ὁμόφωνα φωνήεντα συμπίπτοντα (...) ἀπλοποιῶνται καὶ προφέρονται ὡς ἓν, ἐὰν τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν, τὸ πρῶτον συνήθως ἦ καὶ τὸ δεύτερον ἐνίοτε, τονίζεται.	ζῶν	30, στ. 12	(Ὁφ.) γεν. πληθ. ἐκ τοῦ ζῶων
• Συνέκτασις	—	—	—	—
	$a < \varepsilon$	διασχτία, ἡ	40, στ. 1	(Ὁφ.) < διασεκτία (= τὸ διασεκτον ἔτος)
	$\varepsilon < \alpha$	χαλερός	41, στ. 6	(Ὁφ.) < χαλαρὸς διὰ τὰ λ, ρ κατὰ τὰ ἄλλα εἰς —ερός
	$\varepsilon < \eta$	μασετέρ ¹	42, στ. 25	(Ὁφ. Χαλδ.) < μασητήρ ²
		σκέπιδας, ὁ	44, στ. 23	(τ. ἔ. σφικίδι) (Ὁφ.)
		σκορπεύ, ὁ	45, στ. 12	(Ὁφ.) < σκορπίο < σκορπίος
	$\varepsilon < \iota$	στομμεύ ³ , τὸ	45, στ. 14	(Ὁφ.) < στομμεύ (= στόμμεϋ παρ' Ἡσυχ.)
		ἐβδί, ἡ	45, στ. 15	(Ὁφ. Τράπ.) < ἰβδί (= ἰβδιον), ἀν μὴ δι' ἀνομοιόωσιν
	$\varepsilon < \varepsilon\iota$	δνερο	46, στ. 15	(Ὁφ.)
		ἀλεον	47, στ. 7	ἀλεον (Κερασ. Τρίπ.) < ἄλογον, ἐν δὲ Σαράχῳ ἄλεον
	$\varepsilon < \alpha \text{ ἢ } \omega$	πεντικός, ὁ	47, στ. 11	(Ὁφ.)
		δνεμα	47, στ. 14	(Ὁφ.) < δνομα
		ἀδρουπος	47, στ. 19	(Σαράχ.) < ἀνδρωπος, πρὸ. ατρερο Μπόδ.
		κρεπίζω	47, στ. 21	(Ὁφ.) < κρωπίζω, κόπτω με κρωπῖον
		ἀντάμα	49, στ. 20	οντάμα (Χαλδ.) < ἐντάμα (Τράπ. καὶ ἀντάμα Ὁφ.)
	$\alpha < \varepsilon$	ζογάρ ⁴	49, στ. 26	καὶ τὸ Ὀφτικὸν ζογάρ ⁵ (ἐν Χαλδ. καὶ ζηνγάρ ⁶) προσηλθὼν οὕτω: ζευ(γ)άρ ⁷ > ζευάρ ⁸ > ζεδάρ ⁹ > ζογάρ
	$\alpha < \varrho$	ἀγρος	50, στ. 3	(Ὁφ.) < ἀγρος (Χαλδ. καὶ), παρ' δ καὶ ἄγρες
	$\omega < \varrho$	ἀσημένιο	50, στ. 3	(Ὁφ.) < ἀσημέν(ν) καὶ συνήθ. ἀσημένεν
		κρότερο	50, στ. 11	(Ὁφ.) < κρωτότερον
	$\varrho > \alpha$	σκορπεύ, ὁ	50, στ. 17	Καὶ ἐξ Ὀφews ἔχουεν σκορπεύ ὁ (ἐκ τῆς αἰτ. σκορπεύ(ν) τ. σκορπίος
	$\alpha\upsilon < \iota, \eta, \varepsilon\iota, \upsilon, \omega$	ἀζουλο	51, στ. 5	(Ὁφ.) < ἀζήλο, λεγόμενον ἐπὶ εὐχῆς νὰ μὴ βασκανθῇ τις
	$\alpha\upsilon < \iota$, εἰς δάνεια τῆς τουρκικῆς	θακούτ ¹⁰	51, στ. 10	(Ὁφ.) [...] < θακίτ (τουρκ., χρόνος, καιρὸς, ἥτοι περιόδος χρονικῆ)
• Ἔτεραι ἀλλοιώσεις φωνηέντων καὶ διφθόγγων				

τή,⁵⁵ ή ηχογράφηση έγινε με μαγνητόφωνο Grundig TK6L και ταινίες τύπου BASF. Κατά τη διάρκεια συνέντευξης με τους κατοίκους του χωριού (δὲν διευκρινίζονται τὰ κριτήρια με τὰ ὁποῖα ἐγινε ἡ ἐπιλογή τῶν πληροφορητῶν) ὁ ἐρευνητὴς συνομιλεῖ με τοὺς πληροφορητὲς γιὰ τὰ ἦδη καὶ τὰ ἔθιμα, ἀλλὰ καὶ γενικότερα γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ στὸν Πόντο, χρησιμοποιώντας μιὰ μορφή κοινῆς ποντιακῆς, ἡ ὁποία, ὡστόσο, περιέχει πολλὲς προσμερίξεις ἀπὸ τὴν κοινὴ νέα ἑλληνικὴ. Ἐπίσης, παρότι ἡ ποιότητα τοῦ ἡχου εἶναι ἀρκετὰ καλὴ γιὰ τὰ τεχνικὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς, ὁ ἐρευνητὴς παρεμβαίνει στὴ συζήτηση περισσότερο ἀπὸ ὅσο ἐπιτρέπει ἡ γλωσσολογικὴ πρακτικὴ τῆς ἐπιτόπιας ἔρευνας με ἀποτέλεσμα νὰ περιορίζεται σημαντικὰ ἡ διάρκεια τοῦ πραγματικοῦ χρόνου τοῦ διαλεκτικοῦ λόγου στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ. Τὸ προφορικὸ ὕλικό ποὺ συλλέχθηκε περιλαμβάνεται στὴν «ταινία ὑπ' ἀριθμὸν 11» καὶ εἶναι συνολικῆς διάρκειας 48 λεπτῶν καὶ 17 δευτερολέπτων.

Πρόσφατα, ἡ Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν προχώρησε στὴν ψηφιοποίησή του καὶ στὴ συνέχεια (Ιούνιος 2009) στὴν ἀνάρτησή του στὴν ἱστοσελίδα τῆς (<http://www.omega technology.gr/epitropi2/>). Ἐκτοτε εἶναι προσβάσιμο στὸ εὐρὺ κοινὸ ποὺ ἐνδιαφέρεται γιὰ θέματα ἱστορίας τῆς ποντιακῆς γλώσσας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἑλληνικῶν διαλέκτων γενικότερα.

Ὡστόσο, πέρα ἀπὸ τὸ ἀμιγῶς λαογραφικὸ ἐνδιαφέρον, τὸ συγκεκριμένο ἡχητικὸ ὕλικό ἔχει ἀνεκτίμητη ἀξία καὶ ἀπὸ γλωσσολογικὴ ἄποψη, καθὼς ἀποτελεῖ τὴν πρώτη καταγραφὴ τῆς προφορικῆς ὀφίτικης ποντιακῆς στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο. Στὸν πίνακα 4 παρουσιάζονται τὰ θέματα τῶν συνεντεύξεων, ἡ ἡμερομηνία καὶ ὁ τόπος ὅπου ἐγινε ἡ καταγραφὴ, οἱ πληροφορητὲς ποὺ συμμετεῖχαν καὶ ὁ τόπος καταγωγῆς τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Πηγὲς με προφορικὸ γλωσσικὸ ὕλικό γιὰ τὴν ὀφίτικη ποντιακὴ

Χειρόγραφο περὶ Ὁφews

Διάρκεια (πηγή): 0:00-2:40 (CD:46), Ἥχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)

Πληροφορητὲς: Χατζηιωαννίδης Ἡλίας, Ἀλχαζίδης Νικόλαος, Ἀδαμίδης Παναγιώτης, Ἀδαμίδης Χρήστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης, τόπος καταγωγῆς: Ὁφεις)

55. Σίμος Λιανίδης, «Ἡ Α' ἀποστολὴ συλλογῆς λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ ὕλικου», *Ἀρχεῖον Πόντου* 29 (1989), σ. 384.

Χοροὶ Ὁφεως

Διάρκεια (πηγή): 2:40-4:35 (CD:46), Ἠχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρήστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης, τόπος καταγωγῆς: Ὁφισ)

Λαγκευτὸν (Τίκ)

Παίζει ἀγγεῖον ὁ Χρήστος Ἀδαμίδης
 Διάρκεια (πηγή): 4:35-6:24 (CD:46), Ἠχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρήστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης, τόπος καταγωγῆς: Ὁφισ)

Διπλὸν (Ουμάλ')

Παίζει ἀγγεῖον ὁ Χρήστος Ἀδαμίδης
 Διάρκεια (πηγή): 6:24-7:30 (CD:46), Ἠχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρήστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης, τόπος καταγωγῆς: Ὁφισ)

Σιστὸν

Παίζει ἀγγεῖον ὁ Χρήστος Ἀδαμίδης
 Διάρκεια (πηγή): 7:30-8:40 (CD:46), Ἠχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρήστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης, τόπος καταγωγῆς: Ὁφισ)

Τὸ ὄργανο ἀγγεῖον

Διάρκεια (πηγή): 8:40-24:10 (CD:46), Ἠχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρήστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης, τόπος καταγωγῆς: Ὁφισ)

Χριστούγεννα καὶ κάλαντα στὸν Ὁφι

Διάρκεια (πηγή): 24:10-34:40 (CD:46), Ἠχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρήστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης, τόπος καταγωγῆς: Ὁφισ)

Διάφορα ἔθιμα Ὁφεως

Διάρκεια (πηγή): 34:40 - 48:17 (CD:46), Ἠχογράφηση 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)
 Πληροφορητρία: Παρασκευοπούλου Καλλιόπη (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης, τόπος καταγωγῆς: Γίγα Ὁφεως)

2. Έρευνες πεδίου στη Νέα Τραπεζούντα Πιερίας

Τὸν Μάιο τοῦ 2003 καὶ τοῦ 2006 ὁμάδα γλωσσολόγων ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Αἰγαίου, μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν Ἀνθὴ Ρεβυθιάδου καὶ τὸν Βασίλειο Σπυρόπουλο, ξεκίνησε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ τοπικοῦ Πολιτιστικοῦ καὶ Μορφωτικοῦ Συλλόγου «Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης» ἔρευνα πεδίου μὲ σκοπὸ τὴ γλωσσολογικὴ μελέτῃ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς τῆς Νέας Τραπεζούντας. Πολλὰ ἀπὸ τὰ δεδομένα ποὺ συλλέχθηκαν στὸ πλαίσιο τῶν δύο αὐτῶν ἐπιτόπιων ἐρευνῶν ἀποτελέσαν τὴ βάση γιὰ τὴ συγγραφὴ τῆς διατριβῆς τῆς Μαρίας-Ἄννας Τηλιοπούλου,⁵⁶ ἡ ὁποία, μὲ ἀφετηρία τὴ συμπεριφορὰ τῶν δομῶν ρῆμα+κλιτικό, ἐξετάζει τὴ σημερινή μορφή τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς, τὶς ἐπιδράσεις τῆς κοινῆς νέας ἑλληνικῆς σὲ αὐτὴν καὶ τὴν ἀνάκλασή τους στὴ διαμόρφωση τοῦ γραμματικοῦ συστήματος τῶν γηραιότερων καί, κατὰ συνέπεια, αὐθεντικότερων ὁμιλητῶν τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς στὴ Νέα Τραπεζούντα. Ἡ ἔρευνα πεδίου συνεχίστηκε τὸν Μάιο τοῦ 2009 στὸ πλαίσιο τῆς ὑποτροφίας τοῦ προγράμματος «Μελέτες» τοῦ Κοινωφελοῦς Ἰδρύματος Ἰωάννη Σ. Λάτση.

Συγκεκριμένα, ἡ Ἀνθὴ Ρεβυθιάδου καὶ ὁ Βασίλειος Σπυρόπουλος ἐπισκέφτηκαν τὸ χωριὸ Νέα Τραπεζούντα Πιερίας τὸν Μάρτιο τοῦ 2009 καὶ ἤρθαν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν Πολιτιστικὸ καὶ Μορφωτικὸ Σύλλογο «Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης» προκειμένου νὰ ἀνανεώσουν τὶς ἐπαφές τους μὲ φυσικοὺς ὁμιλητὲς καὶ ὁμιλήτριες τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς. Ἡ συλλογὴ τοῦ προφορικοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου πραγματοποιήθηκε μὲ ἐπιτόπια ἔρευνα στὸ χωριό, στὸ διάστημα ἀπὸ τὶς 23 ἕως τὶς 27 Μαΐου 2009, μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἐλεύθερης συνέντευξης,⁵⁷ ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ στὴν ἐκμαίευση καθημερινοῦ καὶ φυσικὰ ἐκφερόμενου λόγου. Ἄν καὶ τὸ μειονέκτημα τῆς μεθόδου εἶναι ὅτι δὲν ἐπιτρέπει στοὺς ἐρευνητὲς νὰ ἐκμαιεύσουν συγκεκριμένες γραμματικὲς δομές —κάτι ποὺ ἐπιτυγχάνεται μόνο μὲ στοχευμένες ἔρευνες, ποὺ βασίζονται σὲ εἰδικὰ σχεδιασμένα ἐρωτηματολόγια—, αὐτὸ ἀντισταθμίζεται ἀπὸ τὴ δυνατότητα συλλογῆς αὐθόρμητου φυσικοῦ λόγου. Ἐνα ἐπιπλέον πλεονέκτημα εἶναι ὅτι τὸ ὕλικό ποὺ συλλέγεται μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ μελλοντικὰ ἀπὸ γλωσσολόγους καὶ ἄλλους ἐρευνητές, οἱ

56. Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές...».

57. Ἀργύρης Ἀρχάκης / Μαριάνα Κονδύλη, *Εἰσαγωγή σὲ ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*, Ἀθήνα, Νῆσος, 2002.

όποιοι ένδεχομένως έστιάζουν σέ διαφορετικά φαινόμενα και χρήσεις του λόγου τών συνεντεύξεων.

Η προσωπική συνέντευξη περιλάμβανε περίπου 30-45 λεπτά αὐθόρμητης όμιλίας. Καί στίς τρεῖς έρευνες πεδίου ή συλλογή τών δεδομένων πραγματοποιήθηκε με τή βοήθεια ψηφιακού κωδικοποιητή δεδομένων (MARANTZ PMD-660) και μικροφώνου για έρευνα πεδίου και έλεγχόμενη έγγραφη (AKG C680BL). Ειδικότερα, ή διαδικασία που άκολουθήθηκε ήταν ή εξής: άρχικά οί όμιλητές κλήθηκαν νά περιγράψουν ήθη και έθιμα του τοπικού τους πολιτισμού (π.χ. γάμους, προξενιά, ταφικά έθιμα), θέματα καθημερινής ζωής (π.χ. άγροτικές και κτηνοτροφικές εργασίες, μαγειρική), όπως και έμπειρίες ή μνημες άπό τόν ξεριζωμό, τόν εμφύλιο πόλεμο κ.λπ. Για τήν εκμείυση αὐτών τών άφηγήσεων άκολουθήθηκε ένα γενικό πλαίσιο έρωτήσεων, χωρίς, ώστόσο, νά τηρηθεῖ συγκεκριμένη σειρά. Έπίσης, όλες οί συνεντεύξεις όργανώθηκαν με τή βοήθεια μελών του συλλόγου που ύποδείκνυαν άπό πρίν τους καταλληλότερους πληροφορητές και μάς συνόδευαν στίς έπισκέψεις μας, δίνοντας με αὐτόν τόν τρόπο τή δυνατότητα στους πληροφορητές νά νιώσουν οικειότητα με τά μέλη τής ομάδας μας, νά μάς έμπιστευτούν και νά χρησιμοποιήσουν όσο τό δυνατόν πιό αὐθόρμητο και φυσικό λόγο. Στο τελευταίο συνέβαλε και τó γεγονός ότι —με εξαίρεση τίς πρώτες, πιλοτικές συνεντεύξεις του 2003— οί συνοδοί ανάλαμβαναν συχνά και τó ρόλο του συνεντευκτη χρησιμοποιώντας ως κώδικα επικοινωνίας τήν κοινή ποντιακή και όχι τήν κοινή νέα ελληνική. Συχνά μάλιστα διατύπωναν στήν κοινή ποντιακή και έρωτήσεις τών έρευνητῶν που προέκυπταν κατά τή διάρκεια τής άφήγησης. Παρατηρήθηκε επίσης ότι, πολύ συχνά, οί πληροφορητές διηγούνταν ιστορίες άπευθυνόμενοι στους συνοδοίς και όχι στα μέλη τής έρευνητικής ομάδας, καθώς ύποσυνείδητα θεωρούσαν ότι ή διάλεκτός τους γίνεται κατανοητή μόνο άπό τά όμόγλωσσα μέλη τής κοινότητάς τους.

Κατά τή διάρκεια τών δύο πρώτων επιτόπιων έρευνών ήχογραφήθηκαν 18 όμιλητές, 3 άνδρες και 15 γυναίκες ήλικίας 68-89 έτών. Κατά τή διάρκεια τής τρίτης έρευνας πεδίου ήχογραφήθηκαν συνολικά 27 ενήλικα άτομα, 7 γυναίκες και 20 άνδρες ήλικίας 48-84 έτών.⁵⁸

58. Στην έρευνα πεδίου του 2003 συμμετείχαν συνολικά 8 άτομα ως πληροφορητές, όλες γυναίκες, 4 ήλικίας 78-89 έτών (Ομάδα 1) και 4 ήλικίας 68-75 έτών (Ομάδα 2). Στην έρευνα πεδίου του 2006 συμμετείχαν συνολικά 10 άτομα ως πληροφορητές (3 άνδρες και 7 γυναίκες). Άπό αυτά 2 άνδρες και 5 γυναίκες ήταν ήλικίας 76-87 έτών (Ομάδα 1), ενώ 1 άνδρας και 2 γυναίκες ήταν ήλικίας 71-73 έτών (Ομάδα 2). Στην

Από την επεξεργασία του γλωσσικού υλικού που συλλέχθηκε στις δύο πρώτες έρευνες πεδίου (Μάιος 2003 και 2006) προέκυψε το συμπέρασμα ότι στη Νέα Τραπεζούντα υπάρχουν συνολικά τέσσερις ομάδες όμιλητών και όμιλητριών. Ειδικότερα:

- Όμάδα 1: άτομα ηλικίας 75 ετών και άνω, τα όποια είναι είτε μονόγλωσσα είτε δίγλωσσα με κυρίαρχη γλώσσα την όφίτικη ποντιακή.
- Όμάδα 2: άτομα ηλικίας από 50 έως 75 ετών που χρησιμοποιούν την κοινή νέα ελληνική ως βασική γλώσσα επικοινωνίας, αλλά και την όφίτικη ποντιακή και την κοινή ποντιακή σε συγκεκριμένες καταστασιακές συνθήκες.
- Όμάδα 3: άτομα ηλικίας από 35 έως 50 ετών, τα όποια έχουν ως κυρίαρχη γλώσσα την κοινή νέα ελληνική, αλλά και μιιά μορφή κοινής ποντιακής με πολλές προσμείξεις από την κοινή νέα ελληνική, την όποία χρησιμοποιούν περιστασιακά.
- Όμάδα 4: άτομα ηλικίας από 20 έως 35 ετών, τα όποια είναι βασικά όμιλητές της κοινής νέας ελληνικής και διαθέτουν μόνο παθητική γνώση της κοινής ποντιακής και της όφίτικης ποντιακής, την όποία χρησιμοποιούν μόνο στα τραγούδια.

Στόχος της τελευταίας έρευνας πεδίου (Μάιος 2009) ήταν κυρίως ή συλλογή υλικού από όμιλητες και όμιλήτριες της όφίτικης ποντιακής που προέρχονται από την Όμάδα 2, δηλ. άτομα ηλικίας από 50 έως 75 ετών, τα όποια χρησιμοποιούν την κοινή νέα ελληνική ως βασική γλώσσα επικοινωνίας, αλλά και την όφίτικη ποντιακή και την κοινή ποντιακή σε συγκεκριμένες καταστασιακές περιστάσεις όπως, για παράδειγμα, για να επικοινωνήσουν με άτομα από την Όμάδα 1 ή για να τραγουδήσουν παραδοσιακά τραγούδια με τη συνοδεία λύρας κ.ά. Παράλληλα, το υλικό αυτό συμπληρώθηκε και με κάποιες συνεντεύξεις από μέλη της Όμάδας 1.

Το πρωτογενές προφορικό υλικό οργανώθηκε και ταξινομήθηκε χρονολογικά ανά όμιλητή. Παράλληλα, δημιουργήθηκε ένα «ήμερολόγιο» για κάθε πληροφορητή με στοιχεία για τον τόπο και το χρόνο γέννησής του κ.λπ. Μετά την ολοκλήρωση της καταγραφής του προφορικού

Έρευνα του 2009 συμμετείχαν συνολικά 27 πληροφορητές, οι όποιοι κατανέμονται ως εξής: 2 γυναίκες και 3 άνδρες ηλικίας 77-84 ετών (Όμάδα 1), 16 άνδρες και 3 γυναίκες ηλικίας 52-75 ετών (Όμάδα 2), 1 άνδρας ηλικίας 48 ετών (Όμάδα 3).

ύλικου, ἀκολούθησε ἡ διαδικασία ἀπομαγνητοφώνησης, ἐπεξεργασίας καὶ φωνητικῆς μεταγραφῆς τῶν ἡχητικῶν ἀρχείων μὲ τὴ βοήθεια ἐξειδικευμένου λογισμικοῦ.⁵⁹ Εἰδικότερα, τὰ ἀρχεῖα «κόπηκαν» προκειμένου νὰ ἀπομονωθεῖ τὸ ὑλικὸ ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἀναλυθεῖ γλωσσολογικά.

Ἀπὸ τὴ γλωσσολογικὴ ἐπεξεργασία τοῦ συλλεχθέντος προφορικοῦ ὑλικοῦ ἐντοπίστηκαν ὀρισμένα βασικὰ φωνολογικά, γραμματικὰ καὶ μορφολογικά χαρακτηριστικὰ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς τῆς Νέας Τραπεζούντας. Ἡ δυσκολία στὴν ἀνάλυση τοῦ ὑλικοῦ ἔγκειται στὸν ἐντοπισμὸ τῶν γραμματικῶν φαινομένων ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν ὀφίτικη ποντιακὴ καὶ στὸ διαχωρισμὸ τους ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν κοινὴ ποντιακὴ ἢ καὶ τὴν κοινὴ νέα ἑλληνικὴ τῆς περιοχῆς. Σημαντικὴ βοήθεια στὸν ἀκριβῆ ἐντοπισμὸ τῶν ὀφίτικων τυπολογικῶν χαρακτηριστικῶν πρόσφερε ἡ ἀντιπαραβολικὴ μελέτη τοῦ προφορικοῦ ὑλικοῦ μὲ τὰ δεδομένα ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὴ συστηματικὴ ἔρευνα τοῦ γραπτοῦ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ὅπως, γιὰ παράδειγμα, ἡ γραμματικὴ καταγραφή ποὺ περιλαμβάνεται στὸ σημειωματᾶριο τοῦ Dawkins,⁶⁰ τὸ λεξικὸ τοῦ Deffner καὶ ἡ ἐργασία του γιὰ τὸ ἀπαρέμφατο,⁶¹ οἱ γραμματικὲς παρατηρήσεις καὶ τὸ γλωσσάρι τοῦ Παρχαρίδη,⁶² οἱ γραμματικὲς παρατηρήσεις τοῦ Οἰκονομίδη γιὰ τὴν ὀφίτικη⁶³ κ.ἄ.

Βασικὰ γραμματικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς

Ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, ἡ ἐπαφὴ τῶν Ποντίων ποὺ προέρχονταν ἀπὸ διαφορετικὲς ζῶνες τοῦ Πόντου τόσο μεταξύ τους ὅσο καὶ μὲ τοὺς γηγενεῖς πληθυσμοὺς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ σταδιακὴ τυπολογικὴ σύγκλιση τῶν ἐπιμέρους γλωσσικῶν ποικιλιῶν τῆς ποντιακῆς.⁶⁴

59. Paul Boersma / David Weenink, «Praat: doing phonetics by computer (Version 5.1.20) [Computer program]». Ανάκτηση: 31.10.2009 ἀπὸ <http://www.praat.org/>

60. Richard M. Dawkins, «Ὁφίς, 17.VIII.14–21.VIII.14». Χειρόγραφο σημειωματᾶριο στὸ Ἀρχεῖο Dawkins ποὺ ἀπόκειται στὴν Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, 1914. Καταχώριση ὡς ARCH.Z.DAWK.7(5).

61. Deffner, «Die Infinitive...» τοῦ ἴδιου, «Glossar des...».

62. Ἰωάννης Παρχαρίδης, «Γραμματικὴ τῆς διαλέκτου Τραπεζούντος: Περὶ ἐπιθέτων, ἀντωνυμιῶν καὶ βαρυτόνων ρημάτων», 1880, Χειρόγραφο 335, Κέντρο Ἑρευνῆς τῶν Νεοελληνικῶν Διαλέκτων καὶ Ἰδιωμάτων, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν· τοῦ ἴδιου, «Συλλογὴ ζώντων μνημιῶν...».

63. Οἰκονομίδης, *Γραμματική...*

64. Χατζησαββίδης, «Τὰ ποντιακά...»· Mackridge, «Pontic...»· Τομπαΐδης, «Ἡ ποντιακὴ...»· Drettas, *Aspects...*· Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικὲς...».

Όστόσο, παρά τη γενικότερη τάση όμογενοποίησης που παρατηρείται, είναι πιθανό να διατηρηθούν και όρισμένα πρωτογενή στοιχεία μιās ποικιλίας όταν οι συνθήκες είναι εύνοϊκές. Η Νέα Τραπεζούντα αποτελεί μιὰ τέτοια περίπτωση λόγω της όμοιογενούς σύστασης του πληθυσμού της.

Ειδικότερα, ή έρευνά μας καταδεικνύει ότι ακόμη και σήμερα έντοπίζονται, κυρίως στους γηραιότερους όμιλητές της όφίτικης ποντιακής (Ομάδα 1), μιὰ σειρά από γραμματικές δομές που διαφοροποιούν την όφίτικη ποικιλία από όλες τις υπόλοιπες ποντιακές ποικιλίες τόσο σε φωνολογικό όσο και σε μορφολογικό και συντακτικό επίπεδο. Επίσης, είναι αξιοσημείωτο ότι ή όφίτικη ποντιακή διατηρεί κάποιες (όμολογουμένως έλάχιστες) δομές από την τουρκική, οι όποτες παρεισέφεραν μέσω μηχανισμών μεταφοράς δομών (transfer) από τη μιὰ γλώσσα στην άλλη κατά την περίοδο συνύπαρξης της έλληνικής με την τουρκική στην αρχική κοιτίδα. Στην όφίτικη ποντιακή παρατηρούνται κάποιες δομές που προέρχονται από την τουρκική (π.χ. ή χρήση του *μι* για τὸ σχηματισμὸ ερώτησεων όλικής άγνοιας ή ή επένδυση του ούρανικου /j/ σε μεσοφωνηεντικά περιβάλλοντα).

Στην ένότητα αυτή παραθέτουμε κάποια βασικά τυπολογικά χαρακτηριστικά της όφίτικης ποντιακής όπως αναδείχτηκαν από την έρευνα του γραπτού αρχαϊκού ύλικου και των δημοσιευμένων γραπτών πηγών και από την έρευνα πεδίου στη Νέα Τραπεζούντα. Στην παρουσίαση που ακολουθεί δίνεται έμφαση στα διάφορα τυπολογικά χαρακτηριστικά, όπως αυτά αναφέρονται στις υπάρχουσες γραμματικές περιγραφές και καταγραφές⁶⁵ και πάντα σε σύγκριση με τὰ τυπολογικά χαρακτηριστικά, σωζόμενα και μή, της σύγχρονης μορφής της διαλέκτου, όπως αυτή καταγράφηκε από τις τρεις έρευνες πεδίου στην περιοχή.

Η παρουσίαση των παραδειγμάτων γίνεται ως έξης: Αρχικά δίνεται ό τύπος στη μορφή με την όποία παρουσιάζεται στην πηγή από την όποία άντλείται και στη συνέχεια ακολουθεί ή φωνηματική μεταγραφή του σύμφωνα με τὸ Διεθνές Φωνητικὸ Άλφάβητο.⁶⁶ (Τὰ σύμβολα των πηγών και ή φωνητική τους άντιστοιχία δίνονται στὸν πίνακα 2 παραπάνω.) Επίσης, όπου είναι έφικτό, δίνεται και ή φωνητική μεταγραφή του ίδιου τύπου. Όσον άφορᾷ την κωδικοποίηση των ήχητικῶν γλωσσικῶν δεδομένων, δίνονται

65. Οικονομίδης, *Γραμματική...*: Dawkins, «Όφικ...».

66. Βλ. International Phonetic Association, *Handbook of the International Phonetic Association*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

πρώτα τὰ «Ἀρχικά Ὄνόματος Πληροφορητῇ» μὲ λατινικοὺς χαρακτῆρες, π.χ. SE, στὴ συνέχεια ὁ «Ἀριθμὸς Ἑρουνας Πεδίου», π.χ. III, καί, τέλος, ὁ «Αὖξων Ἀριθμὸς Ἥχητικοῦ Ἀρχείου», π.χ. 163.

1. Φωνολογικὰ χαρακτηριστικὰ

α. Θέση τοῦ τόνου

Στὴν ὀφίτικη ποντιακή, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες ποντιακὲς ποικιλίες (Χαλδία, Ματσούκα κ.ἄ.), ἡ θέση τοῦ τόνου δὲν περιορίζεται στὶς τρεῖς τελευταῖες συλλαβὲς τῆς λέξης:

(1)	α.	κλώσκουνδανε
/klosk-untan/
klóskundane	Dawkins, «Ὁφίς...», σ. 4
	β.	ἐτράνυναν-ε
/e-tranin-an/
etráninane	Οἰκονομίδης, <i>Γραμματική...</i> , σ. 80
	γ.	έμορφεσσα
/emorf-esa/
émorfesa	IV_III_163
	δ.	/e-val-an eme/
[évalaneme]	Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές...» σ. 114
E_II_28

Ο Παρχαρίδης⁶⁷ ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸν τονισμό στὸ ἐπίπεδο τῆς φράσης: «ὁ Ὁφίτης ἐκάστην πρότασίν του ἀρχίζει τονίζων βαρέως ἐπὶ τῆς πρώτης λέξεως καὶ ταπεινῶν βαθμηδὸν τὴν φωνήν, ἐπαναλαμβάνει τὸν ἴδιον βαρὺν τονισμόν καὶ τὴν ταπεινῶσιν τῆς φωνῆς ἐσπευσμένως ἐν τῇ τελευταίᾳ λέξει, σύρων ἐπὶ τέλους τὴν φωνήν του μέχρις οὗ ἐκψυχῇ ἐντὸς τοῦ στόματος».⁶⁸ Ἡ συγκεκριμένη περιγραφὴ ὑποδηλώνει ὅτι ἡ πρώτη λέξη πιθανότατα ἐκφέρονταν μὲ ὑψηλὸ τόνο ὁ ὁποῖος βαθμιαία χαμῆλωνε, ἐνῶ στὸ τέλος τῆς λέξης, τῆς φράσης ἢ τοῦ ἐκφωνήματος ὑπῆρχε τονικὴ μελωδία ποὺ πρόσθετε στὴ μακρότητα τῶν ληκτικῶν στοιχείων τοῦ ἐκφωνήματος.

67. I. Παρχαρίδης, «Συλλογὴ ζώντων μνημείων...».

68. Στὸ ἴδιο, σ. 120.

6. Ἐπένδεση τοῦ γ

Ὅλες οἱ πηγές συμφωνοῦν ὅτι στὴν ὀφίτικη ποντιακή ἡ χασμωδία θεραπεύεται μὲ ἐπένδεση τοῦ γ, ὅπως φαίνεται στὰ ἀκόλουθα παραδείγματα:

(2)	α.	οἱ γιαγκ' ἐλ'	Dawkins, «Ὁφισ...», σ. 157
		/i angel-i/	(πβ. ἀγκελο [ájelɛlo])
		i jaɲjél	
	β.	οἱ δείγοι	Dawkins, «Ὁφισ...», σ. 157
		/i θi-i/	
		i θijj	

Ὁ Οἰκονομίδης σχολιάζει: «Εμφανίζεται τὸ ἡμίφωνον *j* [...] ἐν μέσῳ ἑτεροφώνων τῆς αὐτῆς λέξεως φωνηέντων ἢ ἐν συντάξει μεταξὺ ἑτεροφώνων πάλιν φωνηέντων» καὶ παραθέτει τὰ παρακάτω παραδείγματα:⁶⁹

(3)	α.	παλαῖjo (Ὁφ.) < παλαῖo(ν) = παλαιὸν
	β.	ὁ φλέjo (Ὁφ.) < φλέo < φλοῖo (= φλοιός)
	γ.	ὁ j ἄρκο (Ὁφ.) < ὁ ἄρκο (Χαλδ. κ.ἄ.)

Τὰ δεδομένα ἀπὸ τὶς γραπτὲς πηγὲς βεβαιώνουν ὅτι τὸ ἐπενθετικὸ γ εἰσάγεται γιὰ νὰ ἀποτρέψει τὴ χασμωδία τόσο μέσα στὴ λέξη ὅσο καὶ μεταξὺ τοῦ ἄρθρου καὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ. Ὁ κανόνας δὲν ἐπιβιώνει στὴ σύγχρονη ὀφίτικη ποντιακή τῆς Νέας Τραπεζούντας.

γ. Ἀποβολὴ ἄτονου ληκτικοῦ ι (/i/)

Στὴν ὀφίτικη ποντιακή ἀποβάλλεται τὸ ληκτικὸ ἄτονο ι (/i/), ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ παρακάτω παραδείγματα:

(4)	α.	εκεῖν	Dawkins, «Ὁφισ...», σ. 6
		/ekin-i/	
		[ecin]	
	β.	στ' εἰλ'	Dawkins, «Ὁφισ...», σ. 44
			(πρβλ. στ' εἰλ' εἰς/
		/stil-i/	/stil-is/ [stʰɪlɪs])
		[stʰɪl]	

69. Οἰκονομίδης, *Γραμματική...*, σ. 128. Ὁ Οἰκονομίδης δηλώνει ἀδιακρίτως τὸ ὑπερωικὸ καὶ οὐρανικὸ ἡχηρὸ τριθώμενο μὲ τὸ λατινικὸ γράμμα *j*.

Ὁ Παρχαρίδης ἀναφέρει ὅτι ἡ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου ι ἀφήνει «ἶχνη» στὸ γειτονικὸ σύμφωνο: «Ὑν Ὁφει (ὄχι καὶ ἐν Σαράχῳ) πᾶσα λέξις λήγουσα εἰς σύμφωνον, ἂν μετὰ τοῦτο ἀπεβλήθῃ ὁ φθόγγος σὲ ι, προφέρεται οὕτως, ὥστε ὁ ἀποβληθεὶς φθόγγος ἀκούεται ἐλαφρῶς ἐν τῷ στόματι ὡς πνεῦμα, ὅπερ ἐσημειώθη διὰ τοῦ j».⁷⁰

(5)	α.	ἄνωθόρj	Παρχαρίδης, «Συλλογὴ...», σ. 124
	β.	ἀπίδj	

Ὁ Dawkins⁷¹ δηλώνει, ἂν καὶ ὄχι συστηματικά, τὴν οὐρανικοποίησιν μὲ τὴν ἀπόστροφο μόνο γιὰ σύμφωνα ποὺ ἀπαντοῦν σὲ περιβάλλον πρὶν ἀπὸ μπροστινὸ φωνῆεν ε (/e/), ι (/i/) καὶ ä (/æ/), π.χ. καθάλ' (σ. 40), στ' εἶλ' (πβ. εστεῖλ' ἰν' ετει) (σ. 44), μάτ' (πβ. μάτ' ä) (σ. 45) πούλ' (πβ. εποῦλ' εσα) (σ. 22). Συγκεκριμένα, ἀναφέρει ὅτι «Υγρά εἶναι τα σύμφωνα τ, λ, ν, γ, κ ὅταν ἐπεταί ἡ ε ἢ ι» (σ. 46) καὶ δίνει τὸ παράδειγμα:

(6)	ο	κλέφτ' ες
	οι	κλέφτ'

Στὴν πραγματικότητα ὁ κανόνας ἐπηρεάζει καὶ τὰ συριστικά (θ + {ε, ι}, σ. 45), π.χ. τράσῡ, τράΰεα (σ. 125). Ἡ ἴδια προφορὰ διατηρεῖται καὶ σήμερα στὴ Νέα Τραπεζούντα, ἀλλὰ ἡ οὐρανικοποίησις περιορίζεται στὰ ληκτικά ἀντηχητικά, συριστικά καὶ ὑπερωικά σύμφωνα (7α) καὶ ὄχι στὰ κορωνιδικὰ καὶ χειλικὰ (7β), ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ παρακάτω ἐνδεικτικὰ παραδείγματα:

(7)	α.	να θάλ'	IV_III_185
		/na val-i/	
		[naváɫ]	
		αλλάζ'	IV_III_164
		/alaz-i/	
		[alázʲ]	
		ὄσ'	IV_III_155
		/os-i/	
		[óʃ]	

70. I. Παρχαρίδης, «Συλλογὴ ζώντων μνημείων...», σ. 120.

71. Dawkins, «Ὁφεις...».

β.	τὸ σπῖτ /to spit-i/ [tospít]	SL_III_131
	παξιμάδ /paksimað-i/ [paksimáð]	IV_III_164
	χωράφ /xoraf-i/ [xoraf]	IV_III_172

δ. Τροπή τοῦ ὑπερωικοῦ κ (/k/) σὲ τῷ (/tʃ/)

Ὁ συγκεκριμένος κανόνας ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Asan καὶ τὸν Παρχαρίδη, ὃχι ὅμως ἀπὸ τὸν Dawkins, ὡς βασικὸ φωνολογικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ὀφίτικης.⁷² Σύμφωνα μὲ τὸν Ι. Μεγαλόπουλο (προσωπικὴ ἐπικοινωνία) ὑπῆρχε στὴν ὁμιλία τῆς πρώτης γενιᾶς προσφύγων, ἀλλὰ σταδιακὰ ἔχασε ἔδαφος μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ἀπαντᾷ πλέον στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ τῆς Νέας Τραπεζούντας. Ὁ Οἰκονομίδης ἐπισημαίνει ὅτι ἓνα οὐρανικοποιημένο [tʃ], τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ οὐρανικοποίηση τοῦ ὑπερωικοῦ /k/ ὅταν προηγούνται τὰ μπροστινὰ φωνήεντα /e, i/ παρατηρεῖται καὶ στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ τῶν μουσουλμάνων τοῦ Ὁφρεως, ἐπισήμανση ποὺ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸν Mackridge.⁷³

(8)	α.	/ke/ tʃe	Asan, Ὁ πολιτισμός..., σ. 341
	β.	τσυρώνω /kir-ono/ tʃiróno (< κυρώνω)	Οἰκονομίδης, Γραμματικὴ..., σ. 90
(9)	α.	τῆαι /ke/ tʃe	Οἰκονομίδης, Γραμματικὴ..., σ. 92

72. Asan, Ὁ πολιτισμός...· Ι. Παρχαρίδης, «Συλλογὴ ζώντων μνημείων...» Dawkins, «Ὁφρις...».

73. Mackridge, «Greek-speaking Moslems...» τοῦ ἴδιου, «The Greek spoken...».

- β. Τούρτσ'
/turk-i/
túrtʃ

Ὁ Οἰκονομίδης⁷⁴ παραδέτει καὶ παραδείγματα ὅπου ὁ συγκεκριμένος κανόνας ἐφαρμόζεται καὶ στὸ ἡχηρὸ ὑπερωικὸ /g/:

- (10) α. ἀνζένω (Ὁφ.) < ἀγγεύω (Χαλδ.) = ἐγγίζω
β. ἀνζελος (Ὁφ.) < ἄγγελος

Ἡ μόνη περίπτωση οὐρανικοποίησης ποὺ ἀπαντᾷ στὸν Dawkins ἀφορᾷ τὸ ἄρθρο *τση/τσί* (γενικὴ ἐνικοῦ δηλυκοῦ) καὶ *τ(σ)η/τ(σ)ι* (αἰτιατικὴ πληθυντικοῦ ἀρσενικοῦ καὶ δηλυκοῦ).⁷⁵ Ἀπὸ τὰ γραμματικά του σχόλια ὑποδηλώνεται ὅτι ἴσως ὁ κανόνας δὲν ἦταν ἐνεργός, τουλάχιστον στὰ χωριά ποὺ ἐπισκέφτηκε. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, σχεδὸν τρεῖς δεκαετίες νωρίτερα, ὁ Παρχαρίδης ἀναφέρει τὴν τροπὴ τοῦ *κ* σὲ [tʃ] ὡς τὸ βασικὸ διαφοροποιητικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς σὲ σχέση μὲ τὴς ὑπόλοιπες ποντιακὲς ποικιλίες τῆς Τραπεζούντας: «Τὸ μάλιστα διακρίνον τὴν Ὀφίτικην διάλεκτον ἀπὸ τὴν ἐν Τραπεζούντῃ εἶναι ἐκτὸς τῆς διαφορᾶς τῶν λέξεων καὶ τὸ φθογγολογικὸν μέρος. Εἶναι δὲ πρῶτον πάντων ἡ προφορὰ τοῦ *κ* ὡς *tsch* πρὸ τῶν φθόγγων *ε* καὶ *ι* πάντοτε, ὡς καὶ τοῦ *γ* ἐν τῷ διπλῷ *γγ* τὴν προφορὰν τοῦ *κ* ἔχον· ἐξαιρεῖται μόνον ἡ περίστασις, καθ' ἣν πρὸ τοῦ *κ* ἀμέσως ἢ ἐν προηγούμενῃ συλλαβῇ ὑπάρχει ὁ φθόγγος *sch* καὶ ὅταν τὸ *κ* προῆλθεν ἐκ τροπῆς τοῦ *γ*»:

- (11) α. *κ'αιρὸς* Παρχαρίδης, «Συλλογὴ...», σ. 145
β. *κ'υδώνj* Παρχαρίδης, «Συλλογὴ...», σ. 146
γ. *γυναικ'εῖο* Παρχαρίδης, «Συλλογὴ...», σ. 131

Τὰ ἀντικρουόμενα δεδομένα ἀπὸ τὴς γραπτὲς πηγὲς μᾶς ὁδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ συγκεκριμένος κανόνας πιθανότατα δὲν εἶχε καθολικὴ ἰσχὺ σὲ ὅλες τὴς τοπικὲς ποικιλίες τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς.

ε. Συγχώνευση τῶν *ι* καὶ *α* (/i + a/) σὲ [æ]

Ἡ συγχώνευση τοῦ μπροστινοῦ ὑψηλοῦ /i/ μὲ τὸ πίσω χαμηλὸ /a/ σὲ [æ]

74. Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ*..., σ. 93.

75. Εἶναι πιθανὸν ἡ οὐρανικοποίηση τοῦ κορωνιδικοῦ *τ* (/t/) νὰ ὀφείλεται σὲ μετά-δεση τοῦ ληκτικοῦ *ς* (/s/) τῆς γενικῆς ἐνικοῦ καὶ αἰτιατικῆς πληθυντικοῦ.

μαρτυρείται σὲ πολλὲς ποντιακὲς διαλέκτους⁷⁶ καὶ ἀπαντᾷ, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, καὶ στὴν ὀφίτικη ποντιακή.

- (12) α. τα σπῑτᾱ σπῑτ Dawkins, «Ὁφισ...», σ. 5
 /ta spit-i-a/ /spit-i/
 ta spítæ spít
- β. πούλ'äto Dawkins, «Ὁφισ...», σ. 32
 /pul-i ato/ (πβ. ου πούλ'ει με /ú rúli me/)
 ρύλατο

Στὴ σημερινὴ ὀφίτικη ποντιακή τῆς Νέας Τραπεζούντας ἡ συγχώνευση ἀποφεύγεται καὶ προτιμᾶται ἡ συνίζηση, π.χ. *παραμύθεα* [paramíθ^ea] (IV_III_170), *χωράφεια* [xoraí^ea] (SL_III_131), *φέρεατο* [fé^eato] (KI_III_97), κ.λπ.

2. Μορφολογικὰ χαρακτηριστικὰ

α. Ὀνοματικὴ μορφολογία

1. ΑΡΘΡΟ

Στὴν ὀφίτικη ποντιακή διατηρεῖται ὁ τύπος τῆς γενικῆς ἐνικοῦ τοῦ ἀρσενικοῦ τοῦ/tu, ὁ ὁποῖος ἐπεκτείνεται καὶ στὴ γενική πληθυντικοῦ ὄλων τῶν γενῶν. Ὁ τύπος τῆς γενικῆς ἐνικοῦ γιὰ τὸ θηλυκὸ εἶναι *τῇ/tsi/*. Ἡ αἰτιατικὴ τοῦ ἐνικοῦ παραμένει γιὰ τὸ ἀρσενικὸ *τόν/ton/* καὶ γιὰ τὸ θηλυκὸ *τήν/tin/*. Ἡ ὀνομαστικὴ πληθυντικοῦ γιὰ τὸ θηλυκὸ εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὸ ἀρσενικό, δηλ. *οἱ/i/*, ὅπως καὶ ἡ αἰτιατικὴ πληθυντικοῦ, δηλ. *τσοί/t(s)i/*.⁷⁷ Ἀπὸ αὐτὰ προκύπτει ὅτι τὸ ἀρσενικὸ καὶ τὸ θηλυκὸ ἔχουν τοὺς ἴδιους τύπους στὸν πληθυντικὸ καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει διάκριση μεταξὺ ἐνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ στὴ γενική. Ἡ κλίση τοῦ ἄρθρου στὴν ὀφίτικη ποντιακή εἶναι ἡ ἑξῆς:

76. Πρβλ. Drettas, *Aspects...*

77. Ὁ Dawkins («Ὁφισ...») στὸ σημειωματάριό του παραθέτει μόνο τὸν τύπο *τσ(ο)ι/tsi/*. Αὐτὸ πιδανότατα σημαίνει ὅτι ὁ τύπος αὐτὸς ἦταν ὁ βασικὸς τύπος τοῦ ἄρθρου στὴ διάλεκτο, ὅπως μιλοῦσαν στὴν Τουρκία πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν. Ὡστόσο, στὴ σημερινὴ ὀφίτικη ποντιακή τῆς Τουρκίας φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ποικιλία. Ἔτσι ὁ Mackridge («Greek-speaking Moslems...») ἀναφέρει ὅτι στὴ Σαράχο ὁ τύπος τῆς αἰτιατικῆς πληθυντικοῦ εἶναι *τους/tus*, ἐνῶ στὸ Ζησινὸ *τσοί/tsi*. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ Asan (Ὁ πολιτισμός...) δίνει γιὰ τὸ Τσοροῦκ τὸν τύπο *τοῖ/ti*.

(13) Τὸ ὀριστικὸ ἄρθρο στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ

ΑΡΣΕΝΙΚΟ			ΘΗΛΥΚΟ		ΟΥΔΕΤΕΡΟ	
ΕΝΙΚΟΣ						
ΟΝ	ο	/o/	η	/i/	το	/to/
ΓΕΝ	του	/tu/	τση	/tsi/	του	/tu/
ΑΙΤ	τον	/ton/	την	/tin/	το	/to/
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ						
ΟΝ	οι	/i/	οι	/i/	τα	/ta/
ΓΕΝ	του	/tu/	του	/tu/	του	/tu/
ΑΙΤ	τ(σ)οι	/t(s)i/	τ(σ)οι	/t(s)i/	τα	/ta/

2. ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ

Στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ ὁ μεταπλασμὸς τῶν ἀρσενικῶν καὶ θηλυκῶν οὐσιαστικῶν σὲ οὐδέτερα στὸν πληθυντικὸ ἔχει λάβει μεγάλη ἔκταση μὲ ἀποτέλεσμα πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀρσενικὰ καὶ θηλυκὰ οὐσιαστικὰ νὰ ἔχουν πληθυντικὸ καὶ στὸ οὐδέτερο ἢ μόνον στὸ οὐδέτερο.⁷⁸ Παραθέτουμε μιὰ σειρά παραδειγμάτων ἀπὸ τὸν Dawkins:⁷⁹

(14)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
ἄκύλος	οι ἄκύλ'(οι) – τα ἄκυλ'ία	Dawkins, «Ὁφίς...», σ. 47
νύφε	οι νύφες – τα νυφάδᾱ	Dawkins, «Ὁφίς...», σ. 163

(15)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
δρόμος	τα δρόμια	Dawkins, «Ὁφίς...», σ. 47
πόνος	τα πόνια	Dawkins, «Ὁφίς...», σ. 47
αδελφή	τ' ἀδέλφια	Dawkins, «Ὁφίς...», σ. 157
ανέψ	τ' ἀνέψια	Dawkins, «Ὁφίς...», σ. 157

78. Γιὰ τοὺς μεταπλασμοὺς τῆς ποντιακῆς γενικότερα, βλ. Γεώργιος Χατζιδάκις, «Περὶ τῆς Ποντικῆς διαλέκτου καὶ ἰδία περὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀναλογικῶν σχηματισμῶν», *Ἐπιστημονικὴ Ἑπετηρὶς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν* 8 (1911-1912), σ. 1-35 καὶ *Οἰκονομίδης, Γραμματική...*

79. Dawkins, «Ὁφίς...».

Άλλο χαρακτηριστικό της όφίτικης ποντιακής είναι η επέκταση της κλίσης του πληθυντικού των ουσιαστικών σε -ος στον πληθυντικό των υπόλοιπων άρσενικων και θηλυκων ουσιαστικών (παραδείγματα από τον Dawkins).⁸⁰

(16)

ΕΝΙΚΟΣ			
ΟΝ	κλέφτες	μάερας	γυναίκα
ΑΙΤ	κλέφτε	μάερα	γυναίκα
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ			
ΟΝ	κλέφτ(οι)	μάερ(οι)	γυναίκ(οι)
ΑΙΤ	κλέφτους	μάερους	γυναίκους

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της όφίτικης ποντιακής είναι και η εκτεταμένη χρήση του επιδήματος του πληθυντικού -ανδ τόσο στα άρσενικά ουσιαστικά σε -ας/-ες (17) και στα θηλυκά σε -α (18) όσο και στα (άρσενικά) ουσιαστικά σε -ος (19):⁸¹

80. Στο ίδιο, σ. 46, 71, 162.

81. Ο Άνθιμος Παπαδόπουλος (*Ιστορική Γραμματική...*, σ. 48-49) αναφέρει ότι το επίθημα αυτό φέρει κάποια υποτιμητική χροιά ή δηλώνει ένα σύνολο όμοειδων στοιχείων. Παρόμοια είναι και η χρήση του συγκεκριμένου επιδήματος για τη δήλωση οικογενειακών ονομάτων ή ονομάτων με συγκεκριμένη τοπική προέλευση (στο ίδιο, σ. 125-126). Ο Dawkins («Όφης...», σ. 73) δίνει μια λίστα με τέτοιους ονοματικούς σχηματισμούς:

- (i) α. Κρινιτάνδ(οι) = από την Κρινίτα
- β. Ζουρλάνδ(οι) = από το Ζουρέλ
- γ. οι Βασιλάνδ(οι) = οι Βασιλειάδαι
- δ. Παρασκέβάνδ(οι) = Παρασκευόπουλοι
- ε. Τερζάνδ(οι) = οι Τερζίδαι

Όστόσο, η χρήση του επιδήματος αυτού σε περιπτώσεις όπου δεν φέρει τη συλλογική ή περιφρονητική του σημασία υποδηλώνει ότι το επίθημα είχε γενικά επεκταθεί και στη δήλωση του απλού πληθυντικού. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά βλ. D. E. Oeconomides, «Die Nominalendung Nominalendung -ánd(οι) -άνδων (-ανδίων) -άνδους und -ánd(οι) -άνδων (-ándia) -ándας», *Glotta* 25 (1936), σ. 189-193 και Charalambos Symeonidis, «Die Nominalendung -ánt(οι), άντων, -άντα im neugriechischen Dialekt des Pontos», *Archivon Πόντου* 36 (1980), σ. 97-103.

(17)

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
ΟΝ	κλέφτες ⁸² αγέρακας ⁸³	κλεφτάνδ(οι) αγερακάνδ(οι)
ΑΙΤ	κλέφτε αγέρακα	κλεφτάνδους αγερακάνδους

(18)

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
ΟΝ	ῥέρα ⁸⁴	ῥεράνδ(οι)
ΑΙΤ	ῥέρα	ῥεράνδους

(19)

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
ΟΝ	λύκος ⁸⁵	λυκάνδ(οι)
ΑΙΤ	λύκο	λυκάνδους

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι οἱ πτωτικὲς καταλήξεις ποὺ ἀκολουθοῦν μετὰ τὸ ἐπίθημα *and-* εἶναι αὐτὲς τοῦ πληθυντικοῦ τῶν οὐσιαστικῶν σὲ *-ος*, δηλ. *-οι* γιὰ τὴν ὀνομαστικὴν πληθυντικοῦ, *-ων* γιὰ τὴ γενικὴν πληθυντικοῦ καὶ *-ους* γιὰ τὴν αἰτιατικὴν πληθυντικοῦ. Ἡ γενικὴν πληθυντικοῦ διαθέτει ἐπίσης καὶ τύπους μὲ τὴν κατάληξη *-ων*, ἰδιαίτερα γιὰ τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα καὶ τὰ ὀνόματα τοπικῆς προέλευσης, μολονότι ἡ κατάληξη αὐτὴ δὲν ἐμφανίζεται στὴν κλίση τῶν ἀντίστοιχων οὐσιαστικῶν σὲ *-ος*.⁸⁶

Σχετικὰ μὲ τὴ γενικὴν πληθυντικοῦ τώρα, ὁ Asan καί, σὲ μεγάλο βαθμό, ὁ Dawkins δὲν δίνουν τύπους τῆς συγκεκριμένης πτώσης.⁸⁷ Ὁ Dawkins μάλιστα στὶς λίγες περιπτώσεις ποὺ δίνει τέτοιους τύπους παραθέτει τὸν ἴδιο τύπο μὲ αὐτὸν τῆς γενικῆς ἐνικοῦ. Αὐτὸ πιθανότατα φανερώνει ὅτι στὴ μορφὴ τῆς διαλέκτου ὅπως αὐτὴ μιλιόταν (καὶ πιθανότατα ἀκόμη μιλιέται) στὸν Πόντο ἡ γενικὴν πληθυντικοῦ εἶχε ὑποχωρήσει, φαινόμενο τὸ ὁποῖο

82. Dawkins, «Ὁφης...», σ. 46.

83. Deffner, «Glossar des...», σ. 190.

84. Dawkins, «Ὁφης...», σ. 46.

85. Στὸ ἴδιο, σ. 47.

86. Βλ. Oeconomides, «Die Nominalendung...» καὶ Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*, σ. 150.

87. Asan, *Ὁ πολιτισμός...* Dawkins, «Ὁφης...».

παρατηρείται και στην υπόλοιπη μικρασιατική ελληνική.⁸⁸ Αντίθετα, στη μορφή της διαλέκτου που καταγράφηκε στη Νέα Τραπεζούντα Πιερίας οι γενικές πληθυντικοί έχουν επανέλθει, πιδανότατα ως αποτέλεσμα έπαφης με την κοινή ποντιακή ή και την κοινή νέα ελληνική.

Τέλος, η όφίτικη ποντιακή έχει αναπτύξει μία ξεχωριστή κατάληξη -ās για την ονομαστική και την αίτιατική πληθυντικού άρσενικών και θηλυκών ουσιαστικών. Πιο συγκεκριμένα, η κατάληξη αυτή κανονικά εμφανίζεται στον πληθυντικό⁸⁹ κάποιων μη ανθρώπινων θηλυκών ουσιαστικών που λήγουν σε φωνήεν *ă/-æ/* ως αποτέλεσμα της συγχώνευσης των φωνεντών *e + a (/e + a/)*, όταν τα τελευταία είναι άτονα:

(20)

ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ			
ΟΝ	αδελφосύν-ās ⁹⁰	αλλά	κνιδέ-ας ⁹¹
ΑΙΤ	αδελφосύν-ās		κνιδέ-ας

Στην όφίτικη ποντιακή, η κατάληξη αυτή επεκτάθηκε και σε άλλα μη ανθρωπίνα θηλυκά ισοσύλλαβα ουσιαστικά που λήγουν σε -α:

(21)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
η παλάμα	τα παλάμας	(ΟΝ & ΑΙΤ)	Dawkins, «Όφισ...», σ. 71
η μωροδίκια	τα μωροδίκας	(ΟΝ & ΑΙΤ)	Dawkins, «Όφισ...», σ. 46
η λείβα	τα λείβας	(ΟΝ & ΑΙΤ)	Dawkins, «Όφισ...», σ. 163

88. Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor...*

89. Στην ποντιακή τα ουσιαστικά που δηλώνουν μη ανθρώπινες οντότητες έχουν στον πληθυντικό κοινές καταλήξεις για την ονομαστική και την αίτιατική. Η κατάληξη που χρησιμοποιείται και για τις δύο πτώσεις είναι αυτή της αίτιατικής πληθυντικού (συγκρητισμός πτώσης, βλ. Vassilios Spyropoulos / Konstantinos Kakarikos, «Aspects of dialectal variation in the Greek declension: A feature-based approach», στο Geert Booij / Angela Ralli / Sergio Scalise (έπιμ.), *Morphology and Dialectology: On-line Proceedings of the 6th Mediterranean Morphology Meeting (MMM6)*, University of Patras, 2009, σ. 49-62.

90. Deffner, «Glossar des...», σ. 198· Οικονομίδης, *Γραμματική...*, σ. 175 κ.έ.

91. Dawkins, «Όφισ...», σ. 48.

Μέσω αὐτῶν, ἡ συγκεκριμένη κατάληξη πέρασε καὶ στὰ ἀντίστοιχα μὴ ἀνθρώπινα ἀνισοσύλλαβα δηλυκὰ οὐσιαστικά σὲ -α ποὺ σχηματίζουν τὸν πληθυντικό μὲ τὸ ἐπίθημα -αδ:

(22)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
ἡ παρά	τα παράδᾱς (ON & AIT)	Dawkins, «Παραμύθια Σουρμένων...», σ. 105, 4
ἡ παρτσά	τα παρτσάδᾱς (ON & AIT)	Παρχαρίδης, «Περὶ τῶν ἐν Ὀφει ἁσμάτων», σ. 132, 25

Τὸ ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ἡ κατάληξη αὐτὴ μετεξελίχθηκε σὲ κοινὴ κατάληξη ὀνομαστικῆς καὶ αἰτιατικῆς πληθυντικοῦ τῶν συγκεκριμένων ἀνισοσύλλαβων οὐσιαστικῶν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν τὸ οὐσιαστικὸ δηλώνει ἀνθρώπινη ἢ μὴ ἀνθρώπινη ὄντοτητα:

(23)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
ἡ μάνα	τα μανάδᾱς (ON & AIT)	Dawkins, «Ὀφεις...», σ. 46
ἡ νύφε	τα νυφάδᾱς (ON & AIT)	Dawkins, «Ὀφεις...», σ. 157
ο παπάς	τα παπάδᾱς (ON & AIT)	Dawkins, «Ὀφεις...», σ. 10
ἡ πεθερά	τα πεθεράδᾱς (ON & AIT)	Dawkins, «Ὀφεις...», σ. 157
ἡ πατσή	τα πατσήδᾱς (ON & AIT)	Παρχαρίδης, «Περὶ τῶν ἐν Ὀφει ἁσμάτων», σ. 131, 17

6. Ρηματικὴ μορφολογία

1. ΑΥΞΗΣΗ

Ἐνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ρηματικῆς μορφολογίας τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς εἶναι ἡ διατήρηση τῆς αὐξησης στὴ δήλωση τῆς παρελθοντικῆς χρονικῆς βαθμίδας. Ἔτσι, οἱ τύποι τῶν παρελθοντικῶν χρόνων τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς διαδέχονται πέρα ἀπὸ τὶς ἐξειδικευμένες παρελθοντικὲς καταλήξεις καὶ αὐξηση ἢ ὅποια εἶναι ὑποχρεωτική, δηλαδὴ ἐμφανίζεται πάντα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν τονίζεται ἢ ὄχι (24).⁹² Ἡ αὐξηση ἐμφανίζεται μὲ

92. Γιὰ μιὰ φορμαλιστικὴ ἀνάλυση τοῦ φαινομένου τῆς αὐξησης στὴν κοινὴ νέα ἑλληνικὴ καὶ τὶς διαλέκτους της, συμπεριλαμβανομένης τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς, ἢ ὅποια συνδέει τὴν ὑποχρεωτικὴ τῆς ἐμφάνιση μὲ τὴν ἀπουσία τοῦ ἐπιθήματος -ηκ

δύο μορφές: (α) ως συλλαβική αύξηση, δηλαδή ως πρόδημα ε- όταν τὸ ρηματικό θέμα ἀρχίζει ἀπὸ σύμφωνο, ὅπως στὰ παραδείγματα στὸ (24) καὶ (β) ως χρονική αύξηση, δηλαδή ως πρόδημα α/α/ ποὺ ὅμως τρέπεται σὲ ε /ε/ (25):⁹³

(24) α. γράφω	→	έγραφα	Dawkins, «Ὁφεις...», σ. 164
β. ξέρω	→	έξερνα	Dawkins, «Ὁφεις...», σ. 123
γ. κλώσκομαι ⁹⁴	→	εκλώσκουμανε	Dawkins, «Ὁφεις...», σ. 164
δ. γράφω	→	έγραφα	Dawkins, «Ὁφεις...», σ. 164
ε. κλώσκομαι	→	εκλώστα (<εκλώσθα)	Dawkins, «Ὁφεις...», σ. 164
(25) αλείφω	→	έλειφα	Dawkins, «Ὁφεις...», σ. 158

2. ΑΠΑΡΕΜΦΑΤΟ

Ἵσως τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῆς ρηματικῆς μορφολογίας τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς εἶναι ἡ διατήρηση τοῦ ἀπαρεμφάτου. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ ὀφίτικη ποντιακὴ ἀνήκει, μαζὶ μὲ τὶς διαλεκτικὲς ποικιλίες τῆς Τραπεζούντας, τῶν Σουρμένων καὶ τῆς Σάντας, σὲ ἐκείνη τὴν ὁμάδα τῶν ποικιλιῶν τῆς ποντιακῆς οἱ ὁποῖες διαδέχονται ἀπαρεμφατικούς τύπους, δηλαδή ἄκλιτους ρηματικούς τύπους ποὺ μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν τὸν πυρήνα μιᾶς πρότασης. Αὐτοὶ οἱ τύποι σχηματίζονται μὲ τὴν προσθήκη τῆς κατάληξης -εῖνε/-ηνε/-ινε⁹⁵

ποὺ δηλώνει τὴ συνοπτικὴ παρελθοντικὴ βαθμίδα, βλ. Vassilios Spyropoulos / Anthi Revithiadou, «The morphology of past in Greek», *Μελέτες γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Γλῶσσα* 29 (2009), σ. 108-122.

93. Ὄταν τὸ ρηματικὸ θέμα ἀρχίζει ἀπὸ ἄλλο φωνῆεν, τότε τὸ φωνῆεν αὐτὸ παραμένει τὸ ἴδιο.

94. Ὁ Dawkins («Ὁφεις...», σ. 4) δίνει τὸν τύπο κλώσκομαι ἂν καὶ ὁ σωστὸς τύπος τοῦ ρήματος εἶναι κλώσκουμαι. Παραθέτουμε τὸν τύπο ὅπως τὸν δίνει ὁ Dawkins.

95. Ὑπάρχει ἓνα μικρὸ ζήτημα σχετικὰ μὲ τὴν ὀρθογραφία τῆς συγκεκριμένης κατάληξης, ἡ ὁποία ἔχει τὴν κοινὴ φωνολογικὴ πραγματὼση /-ine/. Οἱ παραδοσιακὲς γραμματικὲς τῆς ποντιακῆς (Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ... καὶ Ἄνθ. Παπαδόπουλος, Ἱστορικὴ Γραμματικὴ...*) συσχετίζουν τὴν ὀρθογραφία μὲ τὴν ἑτυμολογικὴ προέλευση τοῦ ἐπιδήματος καὶ τὸ γράφουν μὲ εἰ ὅταν πρόκειται γιὰ ἐνεργητικὸν τύπον καὶ μὲ η ὅταν πρόκειται γιὰ παθητικὸν τύπον. Ὁ Dawkins («Ὁφεις...») τὸ γράφει μὲ ι δηλώνοντας σαφῶς τὴ φωνολογικὴ του ἀντιπροσώπευση. Στὴν παρούσα ἐργασία δὲ ἀκολουθήσουμε τὴν παραδοσιακὴ ὀρθογραφία μὲ τὴν ἐπισήμανση πὼς πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια κατάληξη καὶ στὴν ἐνεργητικὴ καὶ στὴν παθητικὴ φωνή.

στη συνοπτική ρηματική θάση (τὸ λεγόμενο ἀοριστικὸ δέμα):⁹⁶

(26)	γράφω	→	γράφεινε	<	γραφ-σ-εῖνε
					ΘΕΜΑ-ΣΥΝ-ΑΠΑΡ
		→	γράφτηνε	<	γραφ-θ-ήνε
					ΘΕΜΑ-ΠΑΘ. ΣΥΝ-ΑΠΑΡ

Ὡστόσο, ἡ ὀφίτικη ποντιακή διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν προαναφερθεῖσα διαλεκτική ὑπομάδα ὡς πρὸς τὸ ὅτι τὸ ἀπαρέμφατό της εἶναι κλιτό, δηλαδὴ διαδέτεي ξει τύπους, καθένας ἀπὸ τοὺς ὁποίους δηλώνει τὸ πρόσωπο καὶ τὸν ἀριθμὸ τοῦ ὑποκειμένου του.⁹⁷ Οἱ καταλήξεις αὐτές, πού δηλώνουν τὸ πρόσωπο καὶ τὸν ἀριθμὸ καὶ ἀκολουθοῦν τὸ ἀπαρεμφατικὸ ἐπίθημα, εἶναι οἱ καταλήξεις πὺ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς παρελθοντικούς χρόνους:

(27)

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
1	γράφειν-α	γράφειν-αμε
2	γράφειν-ες	γράφειν-ετε
3	γράφειν-ε	γράφειν-ανε

Παραθέτουμε κάποιους σχηματισμοὺς ἀπαρεμφάτων ἀπὸ τὸν Dawkins:⁹⁸

(28)	φοβούμαι	→	φοβεδήνα
	στέκουμαι	→	σταδήνα
	ερωτώ	→	ερωτέσινα
	κλαίνω	→	κλάψινα
	κλώσκουμαι	→	κλωστήνα

Τὸ συγκεκριμένο χαρακτηριστικὸ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ἔχει ἐξαφανιστεῖ πλέον στὴ μορφή τῆς διαλέκτου ὅπως μιλιέται σῆμερα στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ

96. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες σχετικά μὲ τὸ σχηματισμὸ καὶ τὴ μορφολογία τοῦ ἀπαρεμφάτου, βλ. I. Παρχαρίδης, *Γραμματικὴ τῆς διαλέκτου...*· Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*.

97. Deffner, «Die Infinitive...»· Ἀνθ. Παπαδόπουλος, «Παροιμίαι...»· Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*

98. Dawkins, «Ὀφίς...», σ. 164.

καὶ στὸ σύνολο τῆς ποντιακῆς γενικότερα.⁹⁹ Ὡστόσο, ὑπάρχουν σοβαρὲς ἐνδείξεις ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ χρησιμοποιεῖται στὴ μορφή τῆς διαλέκτου ποὺ μιλιέται σήμερα στὴν Τουρκία.¹⁰⁰

3. ΥΠΟΤΑΚΤΙΚΗ, ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Περνώντας στὸ χῶρο τῆς μορφοσύνταξης, ἡ ὁφίτικη ποντιακὴ σχηματίζει κανονικὰ τὴν ὑποτακτικὴ μὲ τὸ μόριο νὰ καὶ τὴν ἄρνηση μὴν. Ἀντίθετα, δὲν διαθέτει τὸ μελλοντικὸ μόριο θά, καὶ ἡ δήλωση τοῦ μέλλοντα γίνεται ἐπίσης μὲ τὸ μόριο νά. Ὡστόσο, ἡ δήλωση αὐτὴ διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τῆς ὑποτακτικῆς ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ μέλλοντας δὲν δέχεται τὴν ἄρνηση μὴν ἀλλὰ τὴν ἄρνηση οὐκ, ἡ ὁποία συνδυαζόμενη μὲ τὸ νὰ δίνει τὸ μόριο οὐκενὰ ἢ οὐτῶσενά:

(29)

ΥΠΟΤΑΚΤΙΚΗ	ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ
να (μη) γράφω	(ουτῶε)να γράφω
να (μη) στείλω	(ουτῶε)να στείλω

Τέλος, ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ ὁφίτικη ποντιακὴ κανονικὰ δὲν διαθέτει συντελεσμένους τύπους. Ὡστόσο, ἤδη ἀπὸ πολλὴ νωρὴς, εἶχαν εἰσέλθει στὸ σύστημά της τέτοιοι τύποι ἀπὸ τὴν κοινὴ ποντιακὴ, οἱ ὁποῖοι σχηματίζονται μὲ τὸ βοηθητικὸ ρῆμα ἔχω καὶ τὴ μετοχή:¹⁰¹

(30)

ΠΑΡΑΚΕΙΜΕΝΟΣ	ΥΠΕΡΣΥΝΤΕΛΙΚΟΣ	ΣΥΝΤ. ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ
ἔχω γραμμένον	εἶχα γραμμένον	να ἔχω γραμμένον

Οἱ τύποι αὐτοὶ ὡς νεωτερισμοὶ ἔχουν ἀποκτήσει πλέον κανονικὴ ταυτότητα καὶ κατανομή στὴν ὁφίτικη ποντιακὴ ὅπως αὐτὴ μιλιέται σήμερα στὴν Ἑλλάδα. Ὁμοίως, καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς κοινῆς νέας

99. Dimitrios Tombaidis, «L'infinitif dans le dialecte grec du Pont Euxin», *Balkan Studies* 18 (1977), σ. 155-174· Δημήτριος Τομπαΐδης, «Πάλι γιὰ τὸ ἀπαρέμφατο στὴν ποντιακὴ διάλεκτο», *Ἀρχεῖον Πόντου* 48 (1998-1999), σ. 5-14.

100. Mackridge, «Greek-speaking Moslems...» τοῦ ἴδιου, «The Greek spoken...»· Asan, *Ὁ πολιτισμός...*

101. Ἀνθ. Παπαδόπουλος, *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ...*· Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*

έλληνικης, πιθανότατα, όμως, μέσω της κοινής ποντιακής, έχουν αρχίσει να υπεισέρχονται και τύποι του μέλλοντα με το *θά*. Δεν είναι σίγουρο αν και κατά πόσο αυτοί οι τύποι έχουν ενσωματωθεί στο σύστημα της οφίτικης ποντιακής ή αποτελούν τύπους μιας παράλληλης γραμματικής λόγω της έπαφής της οφίτικης ποντιακής με την κοινή ποντιακή και κυρίως με την κοινή νέα ελληνική.

3. Συντακτικά χαρακτηριστικά

α. Άρνηση

Η οφίτικη ποντιακή διαθέτει δύο τύπους άρνησης, οι οποίοι καθορίζουν και τη διάκριση οριστικής-ύποτακτικής. Η άρνηση *μη(ν)* ακολουθεί το μόριο της ύποτακτικής να και όριζει την ύποτακτική. Αντίθετα, το μόριο άρνησης της οριστικής, είναι *ού* μπροστά από σύμφωνο και *ούκ/ούτζ* ή *κ/τζ* μπροστά από φωνήεν. Έτσι, η οφίτικη ποντιακή διαφοροποιείται τόσο από την κοινή νέα ελληνική, όπου η άρνηση είναι *δέ(ν)*, όσο και από τις υπόλοιπες ποικιλίες της ποντιακής, όπου η άρνηση είναι *κ(ι)*:

(31)	α.	ού κομβώνω σε	Dawkins, «Όφικς...», σ. 4
	β.	ούκ έρδε	Dawkins, «Όφικς...», σ. 4
	γ.	ούκελίμεξα το	Dawkins, «Όφικς...», σ. 6

Ωστόσο, ο Dawkins τόσο στα παραμύθια που δημοσιεύει¹⁰² όσο και στο σημειωματάριό του¹⁰³ δίνει παράλληλα και τον τύπο *κ(ι)* που χρησιμοποιεί ή υπόλοιπη ποντιακή· αυτό σημαίνει ότι οι δύο τύποι βρίσκονταν πιθανότατα σε ελεύθερη παραλλαγή:

(32)	α.	ουπορώ	Dawkins, «Όφικς...», σ. 6
	β.	κι πορώ	Dawkins, «Όφικς...», σ. 123

Η ίδια κατάσταση ισχύει και σήμερα στην οφίτικη ποντιακή όπως μιλιέται στη Νέα Τραπεζούντα Πιερίας, με τον τύπο *κι* να ενισχύεται λόγω της έπαφής με την κοινή ποντιακή.

102. Dawkins, «Folk tales...».

103. Dawkins, «Όφικς...».

β. Τὸ ἐρωτηματικὸ μόριο *μι*

Ἔνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἐνδιαφέροντα χαρακτηριστικὰ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς εἶναι ὅτι οἱ ἐρωτήσεις ὀλικῆς ἀγνοίας σχηματίζονται μὲ τὴν προσθήκη τοῦ ἐρωτηματικοῦ μορίου *μι*:

(33) α. εφάιξες *μι* τα ζα; Dawkins, «Ὅφισ...», σ. 5

‘Τάισες τὰ ζῶα;’

β. αὐτὰ τὰ καρβῶνᾶ οὐκὶ πουλεῖς *μί*; Dawkins, «Παραμῦθια

Σουρμένων...», σ. 108-109

‘Δὲν πουλᾶς αὐτὰ τὰ κάρβουνα;’

Τὸ μόριο αὐτὸ προσκολλᾶται στὸν ρηματικὸ τύπο ὡς ἐγκλιτικό. Ὅταν τὸ ρῆμα ἔχει ὡς ἀντικείμενο ἓναν ἀδύνατο τύπο ἀντωνυμίας, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τὸν ρηματικὸν τύπο, τότε τὸ ἐγκλιτικὸ ἐρωτηματικὸ μόριο ἀκολουθεῖ τὸν ἐγκλιτικὸ ἀντωνυμικὸν τύπο:

(34) αὐτοῦ τὸ γομάρ’ ’κὶ πουλεῖς *μὲ* *μί*; Dawkins, «Παραμῦθια

Σουρμένων...», σ. 109, 13

‘Δὲν μοῦ πουλᾶς αὐτὸ τὸ γομάρι;’

Τὸ ἐρωτηματικὸ μόριο *μι* εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἄμεσης ἐπίδρασης τῆς τουρκικῆς, ἢ ὁποία διαδέτεται τὸ ἴδιο μόριο γιὰ τὴ δήλωση τῶν ἐρωτηματικῶν προτάσεων. Τὸ συγκεκριμένο μόριο στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ περιορίζεται μόνον στὶς ἐρωτήσεις ὀλικῆς ἀγνοίας. Παρόμοια φαινόμενα ἔχουμε σὲ πολλὰ ἀπὸ τὶς ποικιλίες τῆς μικρασιατικῆς ἑλληνικῆς.¹⁰⁴ Μολονότι τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἔχει σταθερὴ κατανομή στὶς γραπτὲς πηγὲς τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ὅπως αὐτὴ μιλιόταν στὴν Τουρκία πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, φαίνεται νὰ ἔχει ὑποχωρήσει αἰσθητὰ στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ τῆς Νέας Τραπεζούντας, καθὼς ἐλάχιστοι πλέον ὁμιλητὲς διατηροῦν αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς διαλέκτου. Παραθέτουμε κάποια χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν προφορικῶν δεδομένων ποὺ συλλέχθηκαν στὴν τελευταία ἔρευνα πεδίου:

(35) α. ἐφας *μι*; IV_III_165

β. ἐφαστε *μι*; IV_III_165

γ. ἐφας *μι* σήμερα; EV_III_167

104. Βλ. ἐνδεικτικὰ Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor...* γιὰ τὴν καπαδοκικὴ καὶ Ἀναστασιάδης, «Ἡ σύνταξη...» γιὰ τὴν διάλεκτο τῶν Φαράσων.

Αὐτὴ ἡ ὑποχώρηση ὀφείλεται στὴν ἐπαφὴ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς μὲ τὴν κοινὴ νέα ἐλληνικὴ.

γ. Άπαρεμφατικές δομές

Ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, ἡ ὀφίτικη ποντιακὴ διαθέτει ἀπαρεμφατικούς τύπους, δηλαδὴ ἄκλιτους ρηματικούς τύπους οἱ ὁποῖοι μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν τὸν πυρήνα μιᾶς πρότασης. Ἡ κατανομὴ τοῦ ἀπαρεμφάτου εἶναι περιορισμένη, πλὴν ὅμως σταθερή. Ὡστόσο, γιὰ ὅλες τὶς ἀπαρεμφατικές δομὲς ὑπάρχει κάποια ἐναλλακτικὴ δομὴ μὲ ἀπαρεμφατικὸν τύπο (ὑποτακτικὴ ἢ ὀριστικὴ), ὁ ὁποῖος καὶ ἔχει ὑπερισχύσει τελικά. Ἡ κατανομὴ τοῦ ἀπαρεμφάτου ποὺ παρουσιάζεται παρακάτω ἀναφέρεται κυρίως στὴ μορφὴ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ὅπως αὐτὴ μιλιόταν στὸν Πόντο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν. Ἔτσι, τὸ ἀπαρέμφατο ἀπαντᾷ:

(α) ὡς συμπλήρωμα μετὰ τὰ ρήματα (ἐ)θέλω καὶ ἐπορεύω, καθὼς ἐπίσης καὶ ὕστερα ἀπὸ κάποια ἄλλα ρήματα τὰ ὁποῖα παίρνουν κανονικὰ συμπλήρωμα σὲ ὑποτακτικὴ στὴν κοινὴ νέα ἑλληνικὴ: ἐγκρίνω, ἀφίνω, δίδωμι ἐἶναι 'ἐπιτρέπω', ἐντρέπουμε, φο(γ)οῦμαι, ὀκνῶ, θαράσσεμαι 'βαριέμαι', ἀνασπάλλω, ἀγαπῶ, πολεμῶ, μαθαίνω, δεῖρμανεύω, λέγω, παρακαλῶ, χαζιριλάεσκουμε 'ἐτοιμάζουμε'. Τὸ ἀπαρέμφατο ἐμφανίζεται μόνο ὅταν τὸ ρῆμα τῆς κύριας πρότασης εἶναι σὲ παρελθοντικὸ τύπο:

- (36) α. úl' eksérune nd' epóresa travodésina ssó xoró suna
Deffner, «Die Infinitive...», σ. 211
β. efoétha páine tin níxta ss' óros
Deffner, «Die Infinitive...», σ. 214
γ. eθélese erθé^ane eksádelfo s'?

Ὁ περιορισμὸς αὐτὸς ἴσως νὰ σχετίζεται καὶ μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ προσωπικὲς καταλήξεις ποὺ φέρει τὸ ἀπαρέμφατο εἶναι οἱ παρελθοντικὲς.

(β) ὡς τελικὴ πρόταση ἔπεται ἀπὸ κάποια συγκεκριμένα ρήματα, ὅπως τὰ ἔρχομαι, πάγω, ἀνηθαίνω, κατηθαίνω, κλώσκουμαι, δαθαίνω, τρέχω, ἐφτάνω, στέκω, σκώνω, κείμαι, καθίζω, κλίνω, γουθίζεμαι:

(37) ésteses ton deváte ipínes atona nd' ípa se?

Deffner, «Die Infinitive...», σ. 221

(γ) ως μέρος ενός συντάγματος με τον παρελθοντικό τύπο του έχω:

(38) n'ísete erθέanete ss'emétera, íxame ráiname endáma

Deffner 1878: 208

Τὸ σύνταγμα αὐτὸ δηλώνει εἴτε τὴ δυνητικὴ/ὑποθετικὴ τροπικότητα εἴτε τὸ ἀντίθετο τοῦ πραγματικοῦ. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἡ δομὴ εἶχα + ἀπαρέμφατο ἀποτελεῖ ἐπιβίωση μιᾶς ἀντίστοιχης δομῆς τῆς ρωμαϊκῆς κοινῆς καὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἐλληνικῆς (1ος αἰ. π.Χ.-15ος αἰ. μ.Χ.) γιὰ τὴν ἔκφραση τοῦ μέλλοντα καὶ τῆς δυνητικῆς. Ἡ δομὴ θρῖσκόταν σὲ βαθμιαία ὑποχώρηση πρὶν τὸν 10ο αἰώνα μ.Χ. ὁπότε καὶ ὑπερίσχυσε τελικὰ ἡ δομὴ με τὸ θά + ἀπαρεμφατικὸ παρελθοντικὸ ρηματικὸ τύπο.¹⁰⁵ Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἡ δομὴ με τὸ ἀπαρέμφατο στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ ἔχει μιὰ ἐναλλακτικὴ δομὴ με τὸ νά + παρελθοντικὸ ρηματικὸ τύπο, ἡ ὁποία εἶναι ἀντίστοιχη τοῦ συντάγματος θά + παρελθοντικὸς ρηματικὸς τύπος τῆς κοινῆς νέας ἐλληνικῆς:

(39) n'ísete erθέanete ss'emétera, n'epáiname endáma

Deffner, «Die Infinitive...», σ. 208

(δ) μετὰ τὸ σύνδεσμο πρὶν σὲ χρονικὲς προτάσεις ποὺ δηλώνουν τὸ ὑστερόχρονο:

105. Βλ. ἐνδεικτικὰ Brian D. Joseph, *Morphology and Universals in Syntactic Change: Evidence from Medieval and Modern Greek*, Νέα Ὑόρκη, Garland Publishers, 1978/1990· Geoffrey Horrocks, *Greek: A History of the Language and its Speakers*, Λονδίνο καὶ Νέα Ὑόρκη, Longman, 1997· Panayiotis Pappas / Brian D. Joseph, «The development of the Greek future system: Setting the record straight», στὸ *Greek Linguistics '99, Proceedings of the 4th International Conference on Greek Linguistics, Nicosia, September 1999*, Θεσσαλονίκη, Studio University Press, 2001, σ. 354-359· Brian D. Joseph / Panayiotis Pappas, «On some recent views concerning the development of the Greek future System», *Byzantine and Modern Greek Studies* 26 (2002), σ. 247-273· Theodore Markopoulos, *The Future in Modern Greek: From Ancient to Medieval*, Ὁξφόρδη, Oxford University Press, 2009.

- (40) α. πρὶν ἐρῶν ἐν με Οἰκονομίδης, *Γραμματική...*, σ. 272
 β. πρὶν κοιμεθῆναι με Παπαδόπουλος, *Ὁ ὑπόδουλος...*, σ. 94

(ε) ὡς τύποι προστακτικῆς σὲ κύριες προτάσεις:

- (41) γραφῆναι κ' ἐσὺ (= γράψου καὶ σὺ) Οἰκονομίδης, *Γραμματική...*, σ. 272

Ἡ κατανομή τοῦ ἀπαρεμφάτου στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ παραπέμπει στὴν πρῶ-
 μη θυζαντινὴ ἑλληνικὴ (4ος-8ος αἰ.), στὴν ὁποία, ἂν καὶ οἱ ἀπαρεμφατικὲς
 δομὲς εἶχαν ὑποχωρήσει σημαντικά, τὸ ἀπαρέμφατο ἐπιβίωνε σὲ διάφο-
 ρα συντάγματα μελλοντικῆς ἀναφορᾶς καὶ ἐπιστημικῆς τροπικότητος καὶ
 σὲ κάποιες ἀπολιθωμένους χρήσεις σὲ ἐξαρτημένες προτάσεις. Εἶναι χα-
 ρακτηριστικὸ ὅτι, ἐνῶ κατὰ κύριο λόγο οἱ δομὲς στὶς ὁποῖες ἐμφανίζεται
 τὸ ἀπαρέμφατο παρουσιάζουν ταυτοπροσωπία ἀνάμεσα στὸ ὑποκείμενο
 τοῦ ἀπαρεμφάτου καὶ τὸ ὑποκείμενο ἢ τὸ ἀντικείμενο τῆς κύριας, δὲν
 ἀποκλείονται καὶ δομὲς ἑτεροπροσωπίας στὶς ὁποῖες τὸ ἀπαρέμφατο ἔχει
 τὸ δικό του ὑποκείμενο:

- (42) ἐκράτεσα τὸν κλέφτε πιάσεινες ἀτόν
 Παπαδόπουλος, *Ἱστορικὴ Γραμματική...*, σ. 87

Ἡ παραπάνω κατανομή ἀποτελεῖ τὴν πρὶ ἐκτεταμένη καταγραφὴ τῆς
 ἐμφάνισής τοῦ ἀπαρεμφάτου στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ ὅπως αὐτὴ παρου-
 σιάζεται ἀπὸ τοὺς Deffner καὶ Οἰκονομίδη.¹⁰⁶ Ὡστόσο, δὲν συμφωνοῦν
 ὅλοι οἱ ἐρευνητὲς μὲ τὴ συγκεκριμένη κατανομή. Ὑποτίθεται, ὅ οἱ Οἰκονομίδης¹⁰⁷
 δίνει παραδείγματα γιὰ ὅλες τὶς περιπτώσεις, ἀλλὰ περιορίζει τὴν περί-
 πτωση (α) στὰ ρήματα (ἐ)θέλω καὶ ἐπορῶ. Ὁ Mackridge¹⁰⁸ ἀναφέρει μόνον
 τὶς περιπτώσεις (α) καὶ (γ) καὶ περιορίζει περισσότερο τὴν περίπτωση (α)
 στοὺς ἀρνητικούς τύπους τῶν ρημάτων (ἐ)θέλω καὶ ἐπορῶ.¹⁰⁹ Τέλος, ὁ To-

106. Deffner, «Die Infinitive...»· Οἰκονομίδης, *Γραμματική...*

107. Οἰκονομίδης, *Γραμματική...*

108. Mackridge, «Pontic...»· τοῦ ἴδιου, «The Greek spoken...».

109. Γιὰ μιὰ προσπάθεια συσχετισμοῦ τοῦ ἀπαρεμφάτου τῆς ποντιακῆς μὲ
 ἀντίστοιχες δομὲς τῆς κατωϊταλικῆς ἑλληνικῆς, βλ. Ioanna Sitaridou, «Infinitives
 with subjects in Greek and southern Italian dialects: A sprachbund effect», στὸ
 Delia Bentley / Adam Ledgeway (ἐπιμ.), *Sui dialetti italoromanzi: Saggi in onore di*
Nigel B. Vincent, The Italianist 27, Special supplement 1, 2007, σ. 220-241.

μπαϊδης¹¹⁰ ισχυρίζεται ότι δὲν ὑπάρχει ἀπαρέμφατο στὴν ποντιακή, ἀλλὰ εἶναι ἐμφανὲς ὅτι ἀναφέρεται στὴ μορφὴ τῆς κοινῆς ποντιακῆς ὅπως αὐτὴ μιλιέται σήμερα στὴν Ἑλλάδα. Τὰ δεδομένα μας ἀπὸ τὴ μορφὴ τῆς δι-αλέκτου, ὅπως μιλιέται σήμερα στὴ Νέα Τραπεζούντα, δείχνουν ὅτι τὸ ἀπαρέμφατο ἔχει ἐκλείψει καὶ ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες ἐναλλακτικὲς δομὲς ποὺ ἔχουν περιγραφεῖ παραπάνω.

δ. Ἀδύνατοι τύποι προσωπικῆς ἀντωνυμίας

Στὴν ὀφίτικη ποντιακή, ὅπως ἄλλωστε καὶ γενικότερα στὴν ποντιακή, οἱ ἀδύνατοι τύποι τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας εἶναι ὑποχρεωτικὰ ἐγκλιτικοί, δηλαδὴ προσκολλῶνται ὑποχρεωτικὰ στὸ τέλος τοῦ ρήματος:

- (43) α. γιὰ τ' ἐκεῖνο κι ἐγρίκεσες ἀτα
Mackridge, «Unpublished Pontic...», σ. 120, 30
- β. καὶ τὸ παιδὶ ἐκόντεψε νὰ γυναικίξ'.
Mackridge, «Unpublished Pontic...», σ. 121, 29-30
- γ. τῶαἰ ἔφαεν ἀτα ἢ ποθίκα
Παρχαρίδης, «Ποντικά Παραμύθια», σ. 84, 18
- δ. τῶαἰ πὲ νὰ θρίσκω σε;
Παρχαρίδης, «Ποντικά Παραμύθια», σ. 84, 22-23
- ε. ἔλα ἄφησο με
Παρχαρίδης, «Ποντικά Παραμύθια», σ. 84, 21
- στ. ἐγὼ νὰ παίρω σε γυναιῖκα, ἐσὺ νὰ παίρῃς με μι;
Dawkins, «Παραμύθια Σουρμένων...», σ. 107, 29-30
- ζ. Νὰ λὲς με ποῖος εἶπε σ' ἄ.
Dawkins, «Παραμύθια Σουρμένων...», σ. 107, 14-15

Τὸ φαινόμενο αὐτὸ διαφοροποιεῖ τὴν ποντιακὴ ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη ἐλληνική, ὅπου ἡ θέση τοῦ κλιτικοῦ ξεαρτᾶται ἀπὸ τὸν τύπο του καὶ ἀπὸ τὴ δομῇ.¹¹¹

110. Tombaidis, «L'infinif...»· Τομπαϊδης, «Πάλι γιὰ τὸ ἀπαρέμφατο...».

111. Γιὰ τὴν τυπολογία τῶν κλιτικῶν ἀντωνυμιῶν τῆς ἐλληνικῆς, βλ. Anthi Revithiadou, «Prosodic filters on syntax: An interface account of second position clitics», *Lingua* 116 (2006), σ. 79-111· τῆς ἴδιας, «A cross-dialectal study of cliticization in Greek», *Lingua* 118 (2008), σ. 1393-1415· καὶ Anthi Revithiadou / Vassilios Spyropoulos, «A typology of Greek clitics with special reference to their diachronic development», 2007, ἐργασία ἀναρτημένη στὸν ἰστότοπο: <http://www.revithiadou>.

Οί προσωπικές αντωνυμίες της όφίτικης ποντιακής της Νέας Τραπεζούνας έχουν μελετηθεί διεξοδικά από την Τηλιοπούλου¹¹² ως προς τη σύνταξη και τη φωνολογία τους. Ή πιό ενδιαφέρουσα ανακάλυψη της έρευνας της ήταν ότι στη συγκεκριμένη διαλεκτική ποικιλία έχουν παρεισφρήσει δομές από την κοινή νέα ελληνική, καθώς στους όμιλητές της δεύτερης γενιάς εμφανίζονται δομές με αδύνατους τύπους να προηγούνται των ρηματικών τύπων:¹¹³

(44)	α.	ts afisane	‘τούς αφήσανε’
	β.	se citáz	‘σέ κοιτάζει’

Η μελέτη των μορφοσυντακτικών και προσωδιακών χαρακτηριστικών των δύο δομών αποκάλυψε ότι ή δομή της κοινής νέας ελληνικής έχει υπεισέλθει στο σύστημα της όφίτικης ποντιακής και έχει αρχίσει να άφομοιώνεται, καθώς ύπακούει σέ συγκεκριμένους κανόνες του συστήματος, διατηρώντας, ωστόσο, κάποια από τα δικά της δομικά σχήματα.¹¹⁴

gr/publications.html· Anthi Revithiadou / Vassilios Spyropoulos, «Greek object clitic pronouns: A typological survey of their grammatical properties», *STUF – Language Typology and Universals* 61 (2008), σ. 39-53. Βλ. επίσης Cleo Condoravdi / Paul Kiparsky, «Clitics and clause structure», *Journal of Greek Linguistics* 2 (2001), σ. 1-40· των ίδιων, «Clitics and clause structure: The Late Medieval Greek system», *Journal of Greek Linguistics* 5 (2004), σ. 159-183· και Panayiotis Pappas, «Medieval Greek weak object pronouns and analogical change: A response to Condoravdi and Kiparsky (2001)», *Journal of Greek Linguistics* 5 (2004), σ. 127-158· Panayiotis Pappas, «Pronominal clitics in Greek», Ms., Simon Fraser University, 2005.

112. Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές...».

113. Παράδειγμα από την Τηλιοπούλου, στο ίδιο, σ. 210.

114. Για περισσότερα, βλ. στο ίδιο.

Χειρόγραφος τοπογραφικός χάρτης της περιοχής του Όφι του Κωνσταντίνου Αλχαζίδη
 του Χρήστου με βάση το χειρόγραφο του Παπα-Γιώργη Παπαδόπουλου (1997).
 Άρχειο Μορφωτικού Ποντιακού Συλλόγου Νέας Τραπεζούντας Πιερίας «Αλέξανδρος Ύψηλάντης».

Συμπεράσματα

Στή μελέτη που προηγήθηκε επιχειρήθηκε μιὰ πρώτη ἔρευνα τῆς γλωσσικῆς ταυτότητας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδιαίτερων φωνολογικῶν, μορφολογικῶν καὶ συντακτικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς, τόσο στὴν παλαιότερη ὅσο, καὶ κυρίως, στὴ σημερινή μορφή της, ὅπως δηλαδὴ μιλιέται στὸ χωριὸ τῆς Νέας Τραπεζούντας Πιερίας. Στὸ πλαίσιο αὐτό, ἡ ἔρευνα ἀναζήτησε συστηματικὰ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴ διάλεκτο τόσο σὲ πρωτογενὲς δημοσιευμένο, ἀλλὰ καὶ ἀδημοσίετο ἀρχεῖακὸ ὕλικό. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἔγινε δυνατὴ ἡ ἀνάδειξη καὶ ἡ προβολὴ πολὺτιμο ὕλικό που παρέμενε ἔως τώρα ἀναξιοποίητο. Ἐπίσης, δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ συγκροτηθεῖ μέσα ἀπὸ ἔρευνα πεδίου ἓνα πολὺτιμο ἡχητικὸ ἀρχεῖο τῆς διαλέκτου τὸ ὁποῖο ἤρθε νὰ συμπληρώσει καὶ νὰ ἐμπλουτίσει παλαιότερες ἀντίστοιχες καταγραφές. Ὅλα τὰ στοιχεῖα που προέκυψαν τόσο ἀπὸ τὶς γραπτὲς ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς προφορικὲς πηγὲς συγκεντρώθηκαν καὶ ταξινομήθηκαν συστηματικὰ μὲ σκοπὸ τὴ διαμόρφωση μιᾶς βάσης δεδομένων, ἡ ὁποία θὰ λειτουργεῖ ὡς σημεῖο ἀναφορᾶς καὶ θὰ προσφέρει σημαντικὲς πληροφορίες, χρήσιμες σὲ ὁποιαδήποτε μελλοντικὴ ἐξέταση τῆς διαλέκτου ἡ ὁποία θὰ ἔχει ὡς βασικὸ στόχο τὴ συγγραφὴ μιᾶς πλήρους καὶ συστηματικῆς γραμματικῆς τῆς περιγραφῆς.

Ἐξίσου σημαντικό ἀποτέλεσμα τῆς ἐρευνητικῆς προσπάθειας εἶναι ἀναμφισβήτητα καὶ ἡ δημιουργία τῶν προϋποθέσεων γιὰ τὴν ἔνταξη τῆς διαλέκτου σὲ προγράμματα καὶ δράσεις γλωσσικῆς ἀναβίωσης (language revitalization) μὲ σκοπὸ τὴ διάσωση ἐπαπειλούμενων γλωσσικῶν ποικιλιῶν ἢ ποικιλιῶν που βρίσκονται σὲ καθεστῶς ἐξαφάνισης, ὅπως ἡ ὀφίτικη ποντιακὴ στὴν παλαιότερη μορφή της. Κάτι τέτοιο εἶναι ἐφικτὸ ἀρχικὰ μέσω τῆς δημιουργίας δικτύων νέων χρηστῶν καὶ νέων χρήσεων τῆς γλώσσας ἀρχικὰ στὸ οἰκογενειακὸ καὶ φιλικὸ περιβάλλον (μεταβίβαση μεταξὺ γενεῶν, intergenerational transmission) καὶ στὴ συνέχεια σὲ ὑψηλότερα ἐπίπεδα (π.χ. Ἐκπαίδευση, ΜΜΕ, Διοίκηση κ.ἄ.).

Ευχαριστίες

Ἡ παρούσα ἐργασία διεκεπεραιώθηκε στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος «Μελέτες 2009» τοῦ Κοινωφελοῦς Ἰδρύματος Ἰωάννη Σ. Λάτση, τὸ προσωπικὸ καὶ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ ὁποίου εὐχαριστοῦμε θερμὰ γιὰ τὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ ἔδειξαν στὴν ἐρευνητικὴ μας πρόταση. Θὰ θέλαμε ἐπίσης νὰ εὐχαριστήσουμε τὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν καὶ τὸ Κέντρο Ἑρέυνης τῶν Νεοελληνικῶν Διαλέκτων καὶ Ἰδιωμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καί, ἰδιαίτερα, τὴν κυρία Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου ποὺ μᾶς διέθεσε γιὰ μελέτη τὸ χειρόγραφο τοῦ Ι. Παρχαρίδη. Εὐχαριστοῦμε ἐπίσης τοὺς ἐξωτερικοὺς μας συνεργάτες, Prof. Frans Plank καὶ Dr. Barış Kabak τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κόνσταντς (Γερμανία) γιὰ τὶς ἐμπνευσμένες συζητήσεις ποὺ εἶχαμε σὲ θέματα γλωσσικῆς ἐπαφῆς καὶ τυπολογίας γλωσσῶν. Πολλὲς εὐχαριστίες, ἐπίσης, ὀφείλουμε καὶ στὴν Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης καὶ ἰδιαίτερα στὶς εὐγενικὲς βιβλιοθηκονόμους τῆς, ποὺ μὲ ὑπομονὴ καὶ προθυμία μᾶς καθοδήγησαν στὴ μελέτη τοῦ ἀρχαικοῦ ὕλικου τοῦ Dawkins. Ἐπίσης θὰ θέλαμε νὰ εὐχαριστήσουμε ὁλόψυχα τὸ διοικητικὸ συμβούλιο καὶ τὰ μέλη τοῦ Πολιτιστικοῦ καὶ Μορφωτικοῦ Συλλόγου «Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης» τῆς Νέας Τραπεζούντας καὶ ἰδιαίτερα τοὺς κυρίους Βασίλη Παραδεισόπουλο, Βασίλη Ἐφραιμίδη, Βασίλη Ἰωαννίδη, Μιχάλη Παπαργυρόπουλο, Δημοσθένη Σεϊταρίδη, Σταῦρο Σταυριανίδη, Ἀριστείδη Τερζίδη καὶ Βασίλη Τερζίδη γιὰ τὴ φιλοξενία καὶ τὴν ἀμέριστη συμπαράστασή τους σὲ ὅλα τὰ στάδια τῆς ἔρευνάς μας ἀπὸ τὸ 2003 μέχρι σήμερα. Γιὰ τὴ γενναιόδωρη στήριξή του σὲ διάφορα πρακτικὰ ζητήματα καὶ γιὰ τὰ μέσα ποὺ μᾶς διέθεσε, καθὼς καὶ γιὰ τὶς πολὺτιμες συμβουλὲς καὶ τὶς ἐνδιαφέρουσες συζητήσεις πάνω σὲ θέματα τῆς ἱστορίας τοῦ Ὄφι καὶ τῶν Ὀφιτῶν εὐχαριστοῦμε τὸν κύριο Ἰωάννη Μεγαλόπουλο. Τέλος, ἓνα μεγάλο εὐχαριστῶ ἀνήκει δικαιοματικὰ στοὺς πληροφορητὲς καὶ τὶς πληροφορητρίες μας, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλους τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ, χωρὶς τὴ συνδρομὴ τῶν ὁποίων αὐτὴ ἡ ἐργασία δὲν θὰ εἶχε πραγματοποιηθεῖ.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ἡσύχ.	Ἡσύχιος	Συντ.	Συντελεσμένο
Κερασ.	Κερασούντα	Τραπ.	Τραπεζούντα
Κρ.	Κρώμη	Τουρκ.	Τουρκικὴ
Ὁφ.	Ὁφισ	Χαλδ.	Χαλδία
Σαράχ.	Σαράχο		